

Vysokoškolská učebnica

FILOZOFIA KULTÚRY

Kultúrna dimenzia autorov historickej
Trnavskej univerzity (vybraní autori)

Erika Juríková

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍČ

Filozofia kultúry
Kultúrna dimenzia autorov historickej
Trnavskej univerzity (vybraní autori)
Vysokoškolský učebný text

Erika Juríková

FILOZOFIA KULTÚRY

Kultúrna dimenzia autorov historickej
Trnavskej univerzity (vybraní autori)

Erika Juríková

Trnava 2022
Trnavská univerzita

Filozofia kultúry

Kultúrna dimenzia autorov historickej Trnavskej univerzity (vybraní autori)
Vysokoškolský učebný text

Autor: doc. Mgr. Erika Juríková, PhD., Trnavská univerzita

Recenzenti: doc. Mgr. Katarína Ihringová, PhD., Trnavská univerzita,
Doc. RNDr. Reginald Adrián Slavkovský, OP PhD.

Vydala Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

Neprešlo jazykovou úpravou
Sadzba a zalomenie Ján Kubáň

Prvé vydanie

Slovak edition © Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

ISBN 978-80-568-0485-8

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍC

OBSAH

Úvod	7
I. Michal Milkovič.....	9
II. František Karol Palma.....	15
III. Anton Majlát.....	18
IV. Ján Kéri.....	23
V. Jacques Vanière.....	26
VI. Jozef Bartakovič.....	30
VII. František Xaver Weiss.....	34
VIII. Jakub Lupperger.....	37
IX. Vavrinec Tapolčáni.....	40
X. Ján Szegedi.....	43
XI. Peter Pázmaň.....	46
XII. Vilhelm Jenamy.....	50
Literatúra.....	53

ÚVOD

Tento učebný text vznikol v rámci riešenia medzinárodného projektu InterReg TVU – MU, ktorého hlavným riešiteľom bola Trnavská univerzita a zahraničným partnerom Masarykova univerzita v Brne. Projekt sa riešil v rokoch 2020 – 2022.

Hlavným motívom vzniku bolo akcentovať kultúrne súvislosti spojené s historickou Trnavskou univerzitou, a to najmä formou analýzy prekladov pôvodných latinských textov. Ďalej analyzovať vplyv autorov a diel historickej Trnavskej univerzity z pohľadu jej prínosu k rozvoju barokovej literatúry na našom území a obsahovému rozdeleniu trnavských tlačí a ich charakteristike.

Ide o výber textov, ktoré majú slúžiť ako podklad na prekladový a interpretatívny seminár so zameraním na novolatinské štúdiá pre študentov Trnavskej univerzity a Masarykovej univerzity v Brne, a to konkrétne pre študentov magisterského a doktorandského stupňa štúdia klasických jazykov, medievistiky, filozofie, histórie, príp. dejín umenia.

Vysvetľuje sa tým pestrosť autorov a ich diel nachádzajúcich sa v učebnom texte, ktorá je vedená jedine mojím individuálnym výberom a preferenciami, ako i znalosťou vysokoškolského prostredia. Pri výbere som vychádzala z vlastného výskumu a dostupnosti slovenských prekladov, ktorých som autorkou.

Zároveň som pri selekcii textov vychádzala z tézy, že súčasťou filozofie kultúry je jazyk vo všetkých svojich prejavoch a vyjadreniach, vrátane toho literárneho, naplno sa pretavujúceho do výrazových foriem a žánrov konkrétneho historického obdobia.

Nie nepodstatným cieľom tohto učebného materiálu je nielen byť doplnkovým materiálom na semináre, ale zároveň vydať impulz, ktorý by mal viesť k záujmu študentov o prečítanie celého diela v origináli alebo preklade či iných diel konkrétneho autora.

autorka

I. MICHAL MILKOVIČ

Úlohou profesorov aj študentov univerzity bolo v rámci svojich rétorických a poetických cvičení osláviť významné osobnosti cirkevného i svetského života – mecénov univerzity, v tlačených dielach, a tým zväčšiť a rozšíriť ich nehnúcu slávu.

Jednou z kreatívnych príležitostných básní, ktoré vznikli na pôde univerzity, je básnická skladba *Annus saecularis Universitatis Tyrnaviensis* – Oslavný rok Trnavskej univerzity (Trnava 1735). Autorstvo diela nie je jednoznačne určené. Na titulnej strane tlače sa spomína iba meno promotora promočného aktu, ktorým bol Ignác Wagner. Niektorí bibliografi uvádzajú dielo ako anonymné, iní spis pripisujú buď jezuitovi Františkovi Černovičovi, ktorý však v čase vydania tlače pôsobil na jezuitskej univerzite v Košiciach vo funkcii rektora, alebo Michalovi Milkovičovi. Ten v Trnave v rokoch 1729 – 1731 študoval filozofiu, následne dva roky vyučoval gramatické disciplíny v Bratislave a po návrate do Trnavy v rokoch 1734 – 1735 viedol nižšie triedy, tzv. *studia humaniora*. Milkovičovmu autorstvu nasvedčuje aj to, že v roku vydania publikácie pôsobil ako préceptor v Trnave. Bibliografie však neuvádzajú jeho ďalšie vedecké či literárne diela, s ktorými by sme mohli *Annus saecularis* z hľadiska jazyka a štýlu porovnať. Pri súčasnom stave výskumu sa teda nedá jeho autorstvo úplne potvrdiť.

Báseň *Annus saecularis* formou mytologicky ladeného príbehu oslávila storočnicu založenia historickej Trnavskej univerzity. Hlavnými postavami sú Múzy, ktoré pod vedením Pallas Atény pripravujú storočné oslavy. V tradične slávnostne ladenom úvode sa autor – podpísaný ako prihovára novobakalárom a blahoželá im k úspechu v štúdiu. Vyslovuje nádej, že dosiahnutá hodnosť a získaná múdrosť ich vynesú medzi najvplyvnejších mužov vlasti, ktorých činy budú napodobňované aj v budúcnosti. Vyzýva ich, aby sa múdrosť a rozvaha v úsudku stali ich jediným a trvalým cieľom:

„Slávnymi činmi vy naplňte vlasť, // tie v časoch budúcich napodobniť odporučia jedni, // chválami vyzdvihnú iní.“

Štruktúra diela je premyslená. Delí sa na dvanásť paragrafov, ktoré s výnimkou predposledného tvorí vždy jedna báseň. Jedenásty paragraf je zložený z deviatich básní, z nich každá reprezentuje jeden rok posledného desaťročia pred oslavou storočnice. Z metrických systémov autor využil predovšetkým daktylský hexameter a elegické distichon, objavuje sa aj sápfická strofa; sú to teda najčastejšie používané metrá novolatinskej poézie, nevynímajúc latinskú tvorbu obdobia baroka.

Dej básne je časovo situovaný do neskorej jesene, čo nie je náhodné; nachádzame tu spojitosť nielen so začiatkom školského roka, ale najmä s počiatkom vyučovania na univerzite v novembri 1635. Preto aj plánované storočné oslavy by mali prebiehať v jesennom termíne. V krátkej synopsis Aténa začína s oslavami približujúcej sa storočnice univerzity, keď sa jej v mene Múz ponúknu Kalliopé a Melpomené, že jej pomôžu pripraviť dôstojné oslavy výročia, pretože ostatné Múzy sa kvôli jesennému daždivému počasiu nemôžu do Trnavy dostať.

Dejová línia básne je pomerne jednoduchá: Aténa vysvetľuje, prečo si na založenie univerzity vybrala práve Trnavu a z akých dôvodov sa samotné založenie oddialilo. Opisuje malebnú a úrodnú krajinu, ktorá však bola často sužovaná vojnovými konfliktami aj prírodnými katastrofami, a to najmä v podobe dažďov a vetra. Dej sa potom prenáša do roku 1725, keď Aténa v mene ostatných božstiev žiada oslavovať výročie založenia (§ II.) a podpisuje sa pod žiadosť adresovanú uhorskému vládcovi (§ III.). Vyzdvihuje v nej okrem iného múdrosť Trnavčanov, ktorí dokážu zabezpečiť podmienky pre existenciu školy v meste. Oslavy sú však ohrozené kvôli biede a z nej plynúcej lenivosti. Tá vznikla následkom akejsi bližšie nešpecifikovanej nákazy, ktorá stína hlavy obyvateľov akoby mečom (§ IV.). Mohlo ísť buď o jednu z epidémií, ktoré kráľovské mesto nachádzajúce sa na obchodnej ceste, a tak hojne navštevované cudzincami či obchodníkmi, často sužovali, alebo prenesene o vojnový konflikt. Dalo by sa uvažovať aj o narážke na reformačné náboženské prúdy, ktoré katolícki autori často označovali slovom *pestis*, tj. nákaza.

Konečne prichádza samotný rok osláv a Aténa chváli mládež, aký pokrok urobila počas prvého storočia existencie univerzity (§ V.). Univerzita

si však zaslúži, aby ju ospievali tie najpovolanejšie, čiže bohyne umenia Múzy. Preto sa bohyňa múdrosti vydáva k ich sídlu, pohoriu Pindus (§ VI.), kde stretne mytologické i historické osobnosti (§ VII.). Nakoniec dve z Múz prevezmú záštitu nad výročím a sľubujú, že sa postarajú o zloženie dôstojných oslavných básní (§ VIII.). Kalliopé ponúka, že spíše najslávnejšie udalosti, ktoré sa udiali, a neopomenie i známych mužov, ktorí prispeli k rozkvetu akadémie (§ IX.). Melpomené zase žiada, aby sa smela venovať pohromám, ktoré školu sužovali (§ X.). Jedenásty paragraf tvorí deväť samostatných básní, v ktorých sú v náznakoch zachytené udalosti rokov 1726–1734. Podľa Atény si zaslúžia, aby sa im venovala osobitná pozornosť, pretože univerzita počas nich rozkvitala.

Osobitne rok 1734 prináša zdôvodnenie, prečo si univerzita vyslúžila jednak ocenenie, ale i podporu. Posledný paragraf je akýmsi vzývaním Boha, antických božstiev, predkov i súčasníkov, aby naďalej žičili univerzite a prispeli jej darmi i ochranou k ďalšiemu rozkvetu (§ XII.). Na konci sa nachádza dedikácia patrónke univerzity Panne Márii i jednému zo zakladateľov Spoločnosti Ježišovej sv. Františkovi Xaverskému. Text diela je popretkávaný priamymi odkazmi na antické reálie či skrytými alúziami, ktorých význam je možné pochopiť len v prípade dôkladnej znalosti antiky. Hneď v prvom paragrafe nám opis uhorských krajov nápadne pripomína idylické charakteristiky rímskeho vidieka. Ungaricae terrae, ako autor nazýva krajinu, však obtekajú Hyster a Váh, a predovšetkým prvý nazvaný rex spôsobuje svojím hnevom časté záplavy. Výdatne mu v tom pomáhajú plačlivé Hyády, ale aj daždonosný Aquarius i južný vietor Auster.

Úloha jezuitov, ktorí univerzitu spravovali, je v celom diele vysoko vyzdvihovaná. Autor ich označuje slovom *otcovia* v pregnantnom význame a ich autoritu aj vplyv pripodobňuje rímskym senátorom. Zverenie správy univerzity práve do rúk Spoločnosti Ježišovej považuje za česť pre mesto i krajinu. V druhom paragrafe je naznačené, že jezuiti sa do Trnavy vrátili. Je to pripomienka skutočnosti, že Spoločnosť Ježišova prišla prvý raz do mesta už v roku 1561 na pozvanie arcibiskupa Mikuláša Oláha, no v roku 1567 ho po požari opustila pre nedostatočné finančné zabezpečenie a z toho vyplývajúci materiálny nedostatok. No už pri svojom prvom pôsobení prebrala úlohu reformátora vzdelávania, keď zobrala do svojej správy miestnu školu. Do Trnavy sa jezuiti druhý raz vrátili v roku 1615 a postupne popri založení

kolégia pripravovali za podpory kardinála Pázmaňa podmienky p Farbistý je aj obraz, ktorý autor maľuje slovami v piatom paragrafe. Ústami Atény pripodobňuje cieľavedomosť, s akou Trnava smerovala ku vzdelaniu, a jej úsilie udržať školu v meste, konaniu Argonautov. Tí sa napriek všetkým ťažkostiam vybrali pre zlaté rúno a získali ho, hoci vo všeobecnosti to bola úloha považovaná za nespľniteľnú. Ich misia sa tak stala symbolom hrdinského činu a prekonávania prekážok všetkého druhu.

V diele sa čitateľ nestretne len s mytologickými hrdinami. Z gréckych filozofov sa ako jediný spomína Aristoteles, ktorý vraj vo svojich knihách priniesol mnohé potešenia a pomohol ľuďom vyhnať z mysle temné myšlienky tým, že ich naviedol na správnu cestu k poznaniu (§ VI.). Popri Cicerónovi mal Aristoteles významné miesto v jezuitskom systéme vzdelávania a podľa Ratio studiorum sa vyučovanie na filozofických fakultách opieralo predovšetkým o jeho texty. Z myšlienok jeho diela Etika Nikomachova, neskôr v stredoveku rozvinutých Tomášom Akvinským, ktorého jezuiti považovali za najväčšieho teológa všetkých čias, vychádzal celý systém jezuitskej morálnej teológie. Najviac príkladov na prepojenie starovekých a súvekých udalostí zo 17. a prvých troch desaťročí 18. storočia prináša Múza epického básnictva Kalliopé: opisuje a komentuje udalosti, ktoré sprevádzali univerzitu v jej prvej storočnici, pričom za najväčšie nebezpečenstvá označuje náuku Martina Luthera a turecké expanzívne snahy. Lutherovo meno sa vyskytlo v texte spolu tri razy, a to vždy v hanlivom kontexte (§ IX.). Vystupuje ako pôvodca konfliktu s rímskym svätopeterským stolcom. Nad Lutherom treba zvíťaziť, aby nešíril ďalej svoje skazonosné učenie. Slová korešpondujú s poslaním Spoločnosti Ježišovej na našom území, ktorým bolo okrem podpory vzdelávania a kultúry zastavenie šíriacich sa reformačných myšlienok. Za účelom rekatolizácie, podporenej budovaním vzdelanostných centier zväčša spojených s vydávaním náboženskej literatúry, boli jezuiti pozývaní do jednotlivých uhorských miest.

A napokon sa pristavíme pri štvorici mužov, ktorých mená a činy autor zakomponoval do textu. Pri ich polatinčených priezviskách nachádzame jediné vysvetlivky v diele, a to v podobe poznámok pod textom. Pochádzajú z dvoch uhorských šľachtických rodín, ktoré mali najväčší vplyv v krajine – z rodu Pálffyovcov a Eszterházyovcov. Prvým je poľný maršál Mikuláš Pálffy z Erdódu, ktorý sa v roku 1657 narodil v manželstve Mikuláša Pálffyho

a príslušníčky známej českej rodiny Harachovcov Eleonóry. Išlo o muža vzdelávaného na jezuitských školách v Trnave, Bratislave aj vo Viedni. Slávnym sa stal vďaka svojmu zaničenému boju voči Turkom, s ktorými bojoval pri Viedni, Štúrove (Parkane) i Ostrihome. Už v tridsiatich troch rokoch sa stal generálom a v roku 1692 podmaršálom a vojenským veliteľom Košíc. Jeho vojenská kariéra sa skončila o rok neskôr ťažkým zranením nôh, následne sa stal bratislavským županom a strážcom uhorskej koruny. Zomrel v roku 1732 v Bratislave. Pálffyades, ako ho autor nazýva, zohral priam heroickú úlohu v boji proti krutým tureckým tyranom, čím pomohol prinavrátiť mier a pokoj do Uhorska. Jeho zásluhy pri ukončení vojny po „skrotení Bellony“ považuje pisateľ textu za obrovské. Aj počas svojej politickej kariéry pomáhal ako absolvent univerzity k stabilizácii pomerov v Trnave.

Ďalším Pálffyovcom, ktorého autor pokladal za nevyhnutné spomenúť, bol jágerský biskup Ferdinand Pálffy (1620 – 1680). Počiatky jeho cirkevnej kariéry musíme hľadať u trnavských jezuitov, u ktorých sa vzdelával a v roku 1640 na Trnavskej univerzite dosiahol titul magistra slobodných umení. Svoje rozhodnutie vstúpiť do Spoločnosti Ježišovej dlho pred rodinou tajil a napokon sa musel uchýliť až k úteku, aby mu otec povolil do rehole vstúpiť. Začiatkom štyridsiatych rokov 17. storočia hrozilo Pálffyovcom vymretie rodu, preto sa rodina len ťažko zmierovala s Ferdinandovým rozhodnutím. V básni sa mu prisudzuje úloha posla mieru a pokoja, ktorý po vojnovom besnení priniesol krajine a tým i mestu. Príslušník esterházijskej rodiny – Estorades Mikuláš (1583 – 1645) sa zaslúžil o financovanie stavby trnavského univerzitného kostola sv. Jána Krstiteľa. Mikuláš bol odchovancom jezuitských škôl, ktoré navštevoval v Trnave, Šali i vo Viedni. Počas stavby kostola, ktorý bol vysvätený už v roku 1637, často, v tom čase už ako uhorský palatín, navštevoval Trnavu a presadzoval svoje požiadavky: napríklad na jeho želanie má chrám podľa vzoru Viedne dve veže. V krypte baziliky dal uložiť telo svojej manželky Kristíny Nyáryovej a sám tu odpočíva v pokoji od roku 1645, keď ho preniesli počas pohrebu uskutočneného s dovtedy v Uhorsku nevídanou pompou. V diele sa Mikulášovi Eszterházymu venuje najväčší priateľ, pričom okrem zásluh o vystavanie baziliky sa spomína aj jeho funkcia palatína a spravodlivosť, s akou pristupoval k riešeniu sporov. Autor ho vďaka nej prirovnáva k jednému z mýtických podsvetných sudcov Rhadamantovi.

Ďalším odchovancom univerzity spomedzi Eszterházyovcov bol Pavol (1635 – 1713). Pre svoj rod získal vďaka zásluhám o habsburskú ríšu dedičný titul kniežaťa a vynikol nielen ako politik, ale i štátnik. Známym bol svojím nadšením pre hudbu a divadlo, no venoval sa aj teológii. V roku 1692 sa pričínal o zvýšenie úrovne trnavských divadelných predstavení, ktoré sa dovtedy hrávali na nádvorí kolégia, a to štedrou dotáciou na postavenie tzv. veľkého divadla; budova sa tak stala prvým murovaným divadlom na území dnešného Slovenska. V spise je spomenutý ako ten, kto sa zaslúžil o získanie titulu *princeps* – knieža, a tak ovenčil svoje meno titulom, ktorý mu udelil samotný cisár. Efektným zakomponovaním skutočných osôb z dvoch významných uhorských rodín Eszterházyovcov a Pálffyovcov dosiahol neznámy autor promočnej tlače aktualizáciu básne. Príslušníci týchto dvoch rodov sa totiž nielen vyznamenali v bojoch s tureckým nepriateľom, ale stali sa tiež štedrými mecénmi univerzity, výrazne podporovali výstavbu univerzitného chrámu a ostatných univerzitných budov. Týmto autor vniesol do textu historický akcent, čím ho urobil pútavejším a príťažlivejším. Prirodzene tak spojil antiku a súčasnosť a vyzdvihol osobitné zásluhy štyroch mužov o rozvoj univerzity. Zároveň poukázal na súveké príklady hrdinstva, ktoré si zaslúžia pozornosť a nasledovanie zo strany mládeže. Spis tak splnil svoju oslavnú i didaktickú úlohu a autor prejavil svoju erudíciu, štylistické zručnosti a umelecké vlohy. Nepochybne básňou dôstojne prispel k oslave storočnice Trnavskej univerzity.

II. FRANTIŠEK KAROL PALMA

Ružomerský rodák, profesor histórie František Karol Palma (Franciscus Carolus Palma; 1735 – 1787), ktorý vyučoval na Trnavskej univerzite na sklonku jej existencie v Trnave v rokoch 1765 – 1772, nikdy neskrýval svoje sympatie k rozhodnej panovníčke Márii Terézii a osobný vzťah k habsburskovej dynastii. Už ako pätnásťročný vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a po štúdiách v Spišskej Kapitule, Košiciach a Viedni vyučoval poetiku a rétoriku v Košiciach, v Budíne základy rétoriky a v Trnave históriu a geografiu. Okrem toho, že bol pedagógom na v tom čase už samostatnej katedre histórie, pôsobil aj ako prefekt konviktu. S Palmom a jeho vyučovaním v Trnave sa spájajú aj počiatky uhorskej heraldiky. Po zrušení Spoločnosti Ježišovej zostal v Bratislave a stal sa dvorným kaplánom arcikňažnej Kristíny, dcéry Márie Terézie. V neskorších rokoch sa spomína ako titulárny kaločský biskup a arcibiskupský vikár.

Počas pôsobenia na univerzite vydal Palma trojzväzkové dielo o uhorských dejinách *Notitia rerum Hungaricarum ab origine ad nostram usque aetatem* – Vedomosti o uhorských dejinách od počiatku až do nášho veku (Trnava 1770), ktoré vyšlo vo viacerých vydaniach a v skrátenej verzii ako stredoškolská učebnica. Posledné kapitoly tretieho zväzku diela venuje cisárovnej Márii Terézii, panovníčkinmu problematickému nástupu na trón a hlavne reformným snahám v oblasti hospodárstva, poľnohospodárstva i vzdelávania. Vysoko vyzdvihuje jej úsilie o stabilizáciu krajiny a o zvýšenie úrovne školského vyučovania, pritom neopomenie ani Trnavskú univerzitu. Autor – píšuci prísne vedeckým štýlom – sa nechal v tomto prípade takpovediac „uniesť“ a text má viac znaky oslavnej reči ako historického diela. Vyzdvihuje predovšetkým panovníčkinu snahu o zvýšenie úrovne vzdelávania: „Keď cisárovná Mária Terézia zistila, že kedysi slávny šľachtický konvikt, ktorý založil v Trnave Peter Pázmaň pre dobro uhorskej mládeže,

sa dostal do úpadku, svojou vážnosťou a štedrosťou ihneď zapôsobila tak, že povstal zo svojich ruín oveľa vznešenejší.“

V rámci výkladu uhorských dejín sa Palma viac rás zmienuje o trnavských školách a neobchádza ani tému univerzity. Autor sa neobmedzuje len na zachytenie historických udalostí, ale zároveň triezvo analyzuje dôvody, prečo došlo k založeniu akadémie: vyslovuje názor, že katolícka viera bola v krajine v takom zlom stave, že panovníci boli ochotní čokoľvek urobiť, aby ju podporili. Preto povolali do Uhorského kráľovstva Spoločnosť Ježišovu, aby sa predovšetkým cestou vzdelávania pokúsila o nápravu: „Ale ani uprostred týchto trosiek katolíckej viery naši králi neklesli na mysl, ba skôr pomýšľali na to, ako ju znova priviesť k väčšiemu lesku. Podľa vzoru kráľov a vďaka ich autorite cirkevní predstavitelia nešetřili ani starostlivosťou ani námahami, aby im zverené cirkvi priviedli späť k dávnej bezúhonnosti a celistvosti.“

Za zmienku stojí aj skutočnosť, že vo vydaní Palmovej historickej príručky, ktorá vyšla v neskoršom vydaní v roku 1785 v Pešti, Budíne a Košiciach, nachádzame oficiálne dôvody presťahovania univerzity z Trnavy do Budína. Napriek svojmu predchádzajúcemu pôsobeniu na trnavskej akadémii Palma obhajuje panovníčino rozhodnutie premiestniť ju do kráľovských budov na hrad Budín. Zároveň nezabúda pripomenúť, že na slávnostnej inaugurácii univerzity v Budíne sa zúčastnila aj samotná Mária Terézia. Znova vyzdvihuje jej zásluhy o rozvoj vzdelávania, najmä založenie lekárskej fakulty a reformné snahy smerujúce k zlepšeniu kvality univerzitného vzdelávania. Hoci panovníčka predpokladala, že v Budíne sa začne vyučovať už v nasledujúcom akademickom roku, materiálne podmienky dovolili otvoriť brány univerzity až o tri roky neskôr. Význam udalosti bol v duchu habsburgovskej propagandy zdôraznený spojením s oslavou výročia jej korunovácie.

Palmov primárne historický text je príkladom toho, že habsburgovská oslavná spisba bola vo svojej rôznorodosti a bohatstve variácii rovnocenným žánrom panovníckej propagandy realizovanej napr. v architektúre. Historické diela, ktoré zároveň slúžili ako propaganda, rovnako ako výtvarné umenie cielene využívali jednak bohatstvo antických žánrov a motívov na zobrazenie súvekých udalostí a zároveň na účely panovníckej panegyriky. Preto sa využitie týchto súvekých prác ako historického prameňa

pre kultúrno-historickú a humanitno-historickú problematiku javí ako výhodné i užitočné. Treba ešte podotknúť, že práve vďaka premyslenému a dlhodobu koncepčne budovanému systému jezuitského vzdelávania sa darilo zdôrazňovať nábožensko-historickú misiu Habsburgovcov v svetových dejinách. Habsburgovská oslavná spisba vďaka svojmu mnohonásobne efemérnemu charakteru odrážala súveku politickú a historickú situáciu, a preto môže i napriek svojmu značne konzervatívne a tradicionalistickému zameraniu slúžiť ako citlivý indikátor zmien v panovníckej ideológii.

Ukážka z diela:

„Keď ďalej prišlo k tomu, aby vzdelávanie pozdvihla od najvyššieho stupňa, trnavskú akadémiu rozšírila o katedry nových disciplín, ktoré zaviedli iné národy už skôr, a o fakultu lekárstva; tú sme až do toho dňa nemali. Zaviedla nové zákony a predpisy a potvrdila ich 13. mája 1772 listinou. Napriek tomu, že táto univerzita vďaka vynikajúcemu vzdelaniu učiteľov a vďaka výsledkom žiakov prekvitala, predsa chcela panovníčka ako matka svojich, dostatočne prihliadať na všetky časti a územia Uhorského kráľovstva. A preto vzhľadom na väčší úžitok poddaných zmenila rozhodnutie a premiestnila celú univerzitu, ako bola, spolu s úradníkmi aj učiteľmi do stredu kráľovstva do Budína a umiestnila ich v kráľovských budovách. Spolu s nimi sa presťahovalo aj učilište šľachtickej mládeže, rozšírené o nové prírastky, ktoré v Trnave dlho prekvitalo, knižnica bohatá na klenotnicu rímskych a uhorských mincí, ktorú jezuiti s vysokými nákladmi zozbierali vďaka mnohoročnej starostlivosti, a tiež tlačiareň. Potom čo cisárovná po viac ako dvoch rokoch zistila z priamej skúsenosti, že všetko sa v Budíne vyvíja podľa jej želania, želala si, aby sa 25. júna 1780, čiže v deň výročia jej šťastnej korunovácie, uskutočnila slávnostná inaugurácia budínskej univerzity.“

III. ANTON MAJLÁT

Pedagóg historickej Trnavskej univerzity Anton Mailát sa v roku 1772 snažil presvedčiť panovníčku Máriu Teréziu, aby upustila od úmyslu presťahovať akadémiu z Trnavy do Budína. Použil na to ostré pero a výrečný jazyk a ako skúsený diplomat využil významnú príležitosť – narodeniny samotnej cisárovnjej.

Rozsahom nevelké dielko *Panegyricus Mariae Theresiae Augustae*, čiže Oslavná báseň na cisárovnú Máriu Teréziu, vyšlo v čase, keď sa už otvorene hovorilo o presťahovaní univerzity do Budína. Splňalo zároveň dve funkcie: na jednej strane ho autor napísal pri príležitosti narodenín Márie Terézie, takže malo gratulačný charakter, na strane druhej môžeme sledovať jasný cieľ vyzdvihnúť kladné stránky univerzity a presvedčiť cisárovnú o oprávnenosti zotrvania univerzity v meste. Autorom diela bol trnavský profesor etiky, člen Spoločnosti Ježišovej Anton Mailát (1739 – 1804). Tento náboženský spisovateľ, vysokoškolský učiteľ, plodný autor oslavných rečí a príležitostných básní študoval na jezuitských univerzitách a získal titul magistra filozofie a slobodných umení. Po štúdiách pôsobil ako učiteľ na rehoľných gymnáziách a v rokoch 1769 – 1773 ako profesor etiky na univerzite v Trnave. Po úradnom rozpustení jezuitskej rehole v habsburskej ríši sa roku 1773 stal profesorom teológie a riaditeľom Kráľovskej akadémie, v roku 1777 bol kanonikom a neskôr prepoštom v Rábe, kde aj zomrel.

Tému oslavy nachádzame aj v iných prácach, Mailát je autorom dovedna sedemnástich oslavných rečí a príležitostných básní, ktoré vyšli tlačou, v rukopise ešte zostalo niekoľko veršov, kniha epigramov a teologické práce. Medzi vydanými dielami nájdeme napríklad panegyrik venovaný jezuitskému misionárovi a mučeníkovi Františkovi Xaverskému (Trnava 1764), zakladateľovi Spoločnosti Ježišovej Ignácovi z Loyoly (Trnava 1766) a patrónke Uhorského kráľovstva Panne Márii (Trnava 1766).

Oslavný spis dedikoval Mailát panovníčke k jej päťdesiatym piatym narodeninám. Pri tejto príležitosti nezabudol pripomenúť, že dátum cisárovných narodenín je totožný s dátumom prebrania univerzity od Spoločnosti Ježišovej do svetskej správy. Udalosť považuje za druhý zrod školy, ktorý sa uskutočnil na žiadosť samotnej cisárovnjej, a to vo veľkolepejšej a dokonalejšej forme. Odvážne konštatuje, že zaiste i Peter Pázmaň by sa radoval z takejto zmeny a panovníčku by nepovažoval len za obnoviteľku, ale za druhú zakladateľku univerzity. Ide o zvláštny druh prirovnania, keď sa konštatuje o osobe, ktorá je oslavovaná, že je jedinečnejšia ako klasický, všeobecne uznávaný vzor: „Dnes sa táto univerzita rodí druhýkrát. A nerodí sa dnes ani neuvážene, ani náhodou, ale z vôle samotnej cisárovnjej, aby rovnaký deň bol dňom narodenia aj cisárovnjej Márie Terézie, aj tejto univerzity. Aká ohromná pocta! Neviem, či sa to k tomuto dňu prihodilo nejakej inej univerzite okrem našej. Vskutku sa mi zdá, že Peter Pázmaň, ktorý je už v nebi medzi šťastnými zástupmi blažených duší, teší sa a plesá nad týmto súčasným založením univerzity, ktorej základy položil on. A rád prenecháva cisárovnjej Márii Terézii slávu a poctu nielen za obnovenie, ale aj za založenie tejto univerzity.“

Mailátova chváloreč má štruktúru rétorického diela. Autor ju pravdepodobne predniesol najskôr ústne v deň panovníčkiných narodenín pred akademickou obcou univerzity, až následne bola publikovaná v tlačenej podobe. Rečník sa pri prednese nachádzal v niektorej z univerzitných ául, stojac pri obraze cisárovnjej, ku ktorému sa na konci reči prihovára. V prvej časti hovorí o Márii Terézii nielen ako o matke početného potomstva, ale aj ako o matke vlasti a všetkých jej obyvateľov. Zároveň ju označuje za matku – ochrankyňu vied a umení v Uhorskom kráľovstve a pripomína rozkvet vzdelávacích inštitúcií počas jej panovania.

Druhá časť reči je venovaná jednotlivým fakultám, na ktorých autor chváli najnovšie metódy vyučovania. Tie po reforme akadémie reflektovali aktuálne trendy v Európe, a preto sa absolventi stávali skvelými vynálezcami, sudcami, astronómami a bádateľmi. Mailát sa zmieňuje o starom a novom spôsobe výpočtov, ktoré sa univerzitní študenti učia. Po reformách univerzity podstatne väčší priestor vo výučbe dostala algebra, ktorá síce nebola celkom nová, ale stala sa dôležitejšou, venovalo sa jej viac pozornosti. Autor vnímal ako novinku pravdepodobne metodiku neznámych v rovniciach.

Hoci jezuita opisuje význam všetkých fakúlt a osobitne spomína niektoré katedry, zameril sa práve na najmladšiu lekársku fakultu založenú panovníčkou. Tak ako mnohí iní, považuje jej vznik za významný čin pre celé Uhorské kráľovstvo, pretože rozsiahle epidémie infekčných chorôb a s tým súvisiaca veľká úmrtnosť v krajine sa zdôvodňovali práve nedostatkom kvalifikovaných lekárov a zdravotníkov: „Prichádzam k lekárskej fakulte, ktorú si celé Uhorsko dlho želalo v modlitbách, a teraz sa vďaka štedrej starostlivosti cisárovnej Márie Terézie pridala k tejto univerzite.“

Záverečná časť je oslavy je zameraná priamo na Máriu Teréziu, na jej nesmrteľné zásluhy o rozvoj štátu i univerzity. Mailát využíva efekt gradácie, keď postupuje od osobnejších prianí k všeobecnejším: „Nech majú v tebe ešte dlhšie štedrú panovníčku umenia a vedy; nech v tebe má osvietenu a starostlivú matku posvätná i svetská pospolitosť; nech má v tebe ochranu pravá viera; nech v tebe má krásny príklad všetkých cností celý svet.“ Autor v závere vyjadruje prianie, aby sa cisárovnej vrátila toľká štedrosť, koľkou ona zahrnula Trnavskú univerzitu i celú ríšu. Na konci pripája želanie, aby sa pamiatka na panovníčku zvečnila nielen v jej činoch, ale aj umeleckých dielach.

Autor oslavnej reči neobišiel ani Trnavčanov, ktorých oslovuje metonymickým oslovením *urbs Tyrnavia* – mesto Trnava. Prihovára sa mu so zjavnou narážkou na 49. kapitolu Izaiášovho proroctva slovami, ktoré presne vyjadrujú prínos univerzity pre mesto. Keďže ide o rečnícke otázky, môžeme predpokladať, že na univerzitných oslavách panovníčkiných narodenín sa zúčastnili aj predstavitelia mesta: „Obráť svoje oči aj ty, mesto Trnava, rozhliadni sa vôkol. Pozri sa na mládež, ktorá sa k tebe náhli zo všetkých krajov Uhorska. Rozšír priestory svojich budov, vyzdvihni svoje domy vyššie. Akým mestom budeš, ako veľmi bohatým? Pokiaľ sa budeš rozvíjať, pokiaľ sa budeš rozširovať? Aká významná budeš, keď výkvet najznamenitejšej mládeže, nádej a potomstvo vlasti zovrieš vo svojom náručí?“

Mailát sa vo svojej reči obracia na poslucháčov v 1. osobe množného čísla, ku koncu, keď sa slová stávajú osobnejšie, a tým aj expresívnejšie, vedie reč v 1. osobe jednotného čísla. Okrem už spomínaných rečníckych otázok, ktoré kumulujú do väčších celkov, na vzbudenie pozornosti poslucháčov využíva striedanie dlhých a krátkych viet. Panegyrik je na prednes pomerne dlhý, preto sa dá predpokladať, že pri ústnom prednese bol kratší, a tým aj

zaujímavejší na počúvanie. Treba však pripomenúť, že človek v 18. storočí vnímal plynutie času inak a na rozsahom dlhé prednášky boli akademickí funkcionári i študenti zvyknutí.

Autor využíva obsiahle deskriptívne opisy namiesto konkrétnych pomenovaní, čím sa vyhýba simplexnému štýlu a naplno necháva vyniknúť svoju erudíciu. Ak chce niečo

zdôrazniť, sloveso kladie na začiatok vety. Na vyzdvihnutie panovníckých vlastností používa kumuláciu podstatných mien a rozsiahle vetné periódy. Básnické výrazové prostriedky pridávajú Mailátovmu dielu umeleckú bohatosť. V diele nachádzame bohato zastúpenú metaforu, personifikáciu, hyperbolu, ako i prirovnanie, v ktorých sa študent jezuitských škôl cvičil počas celého štúdia. Ich použitím zvýrazňuje emotívnu stránku reči, ktorú na druhej strane kompenzuje použitím reálnych údajov zo života vladárky aj samotnej Trnavskej univerzity.

Ukážka z diela:

„A pokiaľ ide o svetskú pospolitosť, koľko úžitku, koľko úcty, koľko dôstojnosti jej prinesie táto univerzita! Zrodí advokátov, zrodí sudcov pre tribunály všetkých zákonov a najlepších právnych odborníkov. Tí obsiahnu vo svojej pamäti a pochopia zásady, právne kľučky i celý postup vedenia sporu, budú schopní rozohrať proti sebe argumenty jednej i druhej strany, uviesť ich do rovnováhy so svojimi, odhadnúť ich silu a pevnosť zo svojho hľadiska a napokon vyniesť ortieľ súladný so zákonmi v duchu nezaujatosti a spravodlivosti.

Univerzita zrodí astronómov, ktorých ostražitý zrak a plodné bdenia si budú opreteký žiadať aj iné kráľovstvá. Zrodí nesmierne šikovných bádateľov v oblasti tajomstiev prírody, ktorí svojimi nálezmi znásobia bohatstvo občanov a spoločné blaho. Už viac nebudeme vyhľadávať vynálezy Anglicka, nebudeme ich obdivovať. Mestám pribudne lesk, rozrastú sa mestské i dedinské sídla, budú prekvitať umenia a prosperovať obchody. Poľná vlaha prijme semeno, ani kúsok zeme nezostane ležať ladom, ešte aj tuhšie lány zeme sa poddajú pluhom, budú sa vysúšať mokrade a bahnisté močiare, aj roztopašné rieky sa naučia držať skrotené vody v korytách

brehov, aby nepriniesli skazu námahe a nádejám roľníkov. Toto, ba ešte väčšie veci ako tieto sľubuje celému kráľovstvu astronómia, hydrostatika, mechanika, fyzika, štúdium politické a hospodárske.

A čo mám povedať o lekárskej fakulte? Aké veľké blaho, aké veľké výhody poskytne ona celému kráľovstvu? Vráťte sa vo svojej pamäti iba trocha naspäť. Aká žalostná, ba na zaplakanie bola kedysi situácia mnohých provincií ríše i miest! Boli také miesta, ktoré lekári alebo úplne opustili, alebo boli prinútené na liečenie svojich chorých použiť takých ľudí, o ktorých znalostiach a praxi v liečiteľskom umení sa dostatočne nepresvedčili z nijakého dostatočne hodnoverného dokumentu. A tak sa stávalo, že svetla tohto sveta boli biedne zbavení mnohí predčasne, a to ani nie tak v dôsledku sily zúriacej choroby, ako skôr pre chybu v lieku a pre lekársky omyl. Čo k tomu dodať? To, že tých istých lekárov bolo treba privolať zo zahraničia a prosiacky ich vyžiadať od iných krajín? Aké to bolo namáhavé, aké riskantné a drahé, že museli opustiť vlast' a odísť študovať do cudzích krajov tí, ktorí sa túžili vzdelávať v náuke najušľachtilejšieho umenia! Lahko to pochopí každý, kto dobre vie, koľko nebezpečenstiev podstupuje mládež vtedy, keď ju vytrhnú z náručia jej drahých rodičov, aby sa pobrala za vedami do cudziny. Koľkokrát to už uškodilo pravému náboženstvu? Koľkokrát bezúhonnosti mravov? Koľkokrát v dôsledku dlhodobej neprítomnosti zoslabla láska k vlasti a veľmi často aj samotná vernosť, ktorou sú povinní voči najvyšším vládcom? Koľkokrát nešťastní rodičia žiaľili, že za cenu nesmiernych finančných výdavkov a v mnohých prípadoch aj s ohromnou ujmou na súkromnom majetku napokon nedosiahli nič iné len to, že ich synovia pri návrate z cudziny priniesli do rodičovského domu z cudzích krajín len a len cudzie neresti.“

Anton Mailát v oslavnom spise zjavne poukazuje na krásu a veľkosť historickej Trnavskej univerzity, ktorú vyhľadávajú študenti zo všetkých častí Uhorského kráľovstva i zo zahraničia. Je nepochybné, že tak ako v minulosti mestu priniesla existencia školy vzdelanostný, ekonomický i hospodársky rozkvet, i dnes výraznou mierou prispieva k jeho mladistvému, akademickému duchu.

IV. JÁN KÉRI

Ján Kéri absolvoval stredoškolské štúdiá v Bratislave, neskôr študoval filozofiu vo Viedni, na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme a teológiu na Trnavskej univerzite. Za možnosť študovať v Ríme vďačil okrem svojich schopností hlavne podpore cisára Leopolda I. a kardinála Františka Barberina. Podľa historika pavlínskeho rádu Emila Kisbána by sa mu bez ich pomoci nepodarilo získať miesto v kolégiu, pretože pavlínskym rehoľným bohoslovcom snažiacim sa o prijatie na rímske štúdiá boli kladené ťažké prekážky. V roku 1656 vstúpil do pavlínskeho rádu (*Ordo sancti Pauli primi eremiatae*), v ktorého kláštore v Lepoglave vo Varaždínskej stolici v dnešnom Chorvátsku pôsobil ako profesor filozofie. Turecká výbojnosť ho však z kláštora vyhnala, a tak prišiel do Trnavy, kde v tunajšom paulínskom kláštore vyučoval filozofiu. Pôsobil v ňom dvadsať rokov, takže k mestu si vytvoril blízky vzťah.

V roku 1669 sa ako tridsaťjeden ročný stal Kéri predstaveným pavlínov v Uhorsku, a tým sa začala jeho hviezdna cirkevná kariéra. Pokračoval v nej vo funkcii titulárneho sriemskeho biskupa, svätoštefanského prepošta, hlavného kanonika Ostrihomskej kapituly, čanádskeho a posledných šesť rokov života aj vacovského biskupa. Jeho pôsobenie v biskupskom úrade bolo silne ovplyvnené protitureckými bojmi, ktorých sa sám aktívne zúčastnil. Svoje zážitky neskôr opísal v historickom spise. V roku 1684 musel z Vácu pred Turkami ujsť a uchýlil sa opäť do Trnavy. Po dlhej a namáhavej ceste prišiel do mesta chorý a ako štyridsaťsedem ročný tu v nasledujúcom roku zomiera. Z Trnavy ho previezli do paulínskeho kláštora v Mariánke, kde je pochovaný.

Kéri vynikal nielen filozofickým a teologickým vzdelaním, ale aj diplomatickými a predovšetkým rečníckymi schopnosťami. Tie bohato uplatnil v príležitostných rečiach, ktoré písal kultivovanou latinčinou. Už počas

štúdií vo Viedni vydal oslavnú reč – panegyrik na sv. Ladislava, ale naplno sa jeho rétorický talent prejavil pri pohrebných rečiach. Písal ich významným šľachticom, s ktorými buď bojoval proti Turkom, alebo boli mecénmi pavlínskeho rádu. Medzi nich patrili chorvátsky šľachtic a turkobijec Mikuláš Zrínsky, ktorý nešťastne skončil na polovačke. Smútočná reč, ktorú mu Kéri venoval, bola jeho prvým funerálnym textom vydaným v Trnave (1664). Okrem životopisných údajov mŕtveho sa v ňom vypočítavajú jeho početné zásluhy v bojoch s Osmanskou ríšou, konkrétne v známej bitke pri Szigete (*Sisak*, 1593) a na tureckom území. Z ostatných diel môžeme spomenúť smútočnú reč prednesenú na pohrebe chorvátskeho šľachtica Petra Kegleviča, ktorý vyšla tlačou v Trnave (1675).

V bohatej Kériho literárnej tvorbe nachádzame predovšetkým oslavné reči, ďalej filozofické a teologické diela, a tiež už spomínaný historický spis s protitureckou tematikou venovaný cisárovi Leopoldovi I. Opisuje v ňom okolnosti, ktoré predchádzali vypuknutiu tureckej vojny: rozdelenie obrany územia medzi vojenských veliteľov Montecucculioho a Mikuláša Zrínskeho, postupné napredovanie Turkov a nakoniec obliehanie Varadína. Okrem pohrebných rečí je Kéri autorom filozoficko-teologických príležitostných diel a trojdielnej učebnice filozofie, ktorú napísal pre potreby svojich študentov.

Podľa množstva napísaných oslavných textov, ktorých vyšlo tlačou spolu 19 a mnohé zostali v rukopisoch, môžeme Kériho považovať za vysoko produktívneho autora. Podľa ich kvality za erudovaného a rétoricky vyspelého spisovateľa. Tento, v dejinách slovenskej barokovej literatúry dosiaľ neznámy autor, vyniká bohatosťou a pestrosťou jazyka. Naplno, nie však prvoplánovo, využíva rétorické a štylistické prostriedky, umne prepleť postavy z antickej mytológie a histórie súvekými osobnosťami a udalosťami. Vo svojich textoch sa zahráva s poslucháčom tak, aby ho vtiahol do deja a neustále udržiaval jeho pozornosť. Dosahuje to rečníckymi otázkami, imperatívmi, gradáciou deja a bohatosťou latinčiny ako jazyka vzdelancov, ktorý v plnej miere využíva. Kériho diela sú ukážkou barokového rétorického umenia aktuálneho aj dnes. Je preto škoda, že dosiaľ žiadna z jeho smútočných rečí nebola celá preložená do slovenčiny. Preklad by bol zaujímavý nielen z hľadiska jazykového, ale aj kvôli poznaniu súvekých reálií a priamemu naviazaniu na Trnavu.

Ukážka z textu:

„Presmutné tváre, hlasy znížené v piesňach, slzy vyhráknuté z očí, náreky a vzdychy všade navôkol, smútok a žiaľ pohrebných obradov, kde ste? Zomrela, beda, zomrelá tá, od ktorej závisela spravodlivosť pre rodiny, úcta k cnosti, jas pre zbožnosť! Zomrela, beda, zomrelá tá, vďaka ktorej spoznala cirkev zveladenie, viera povznesenie, nejedna bazilika zbožnú úctu, vlast' dôstojnosť, šlachetnosť ochranu, zástup Amazoniek životnú silu z prirodzenosti a nadania. Zomrela, beda, zomrela tá ozdoba rodu, strážkyňa vnútornej krásy, obrankyňa pravdy, útočisko biednych, pilier hrdiniek, svetlo manželiek, ozdoba bojovníčok, svojská perla medzi ľúbezne voňajúcimi kvetmi, beda, zomrela Zuzana Erdödiová.

Presmutné tváre, hlasy znížené v piesňach, slzy vyhráknuté z očí, náreky a vzdychy všade navôkol, smútok a žiaľ pohrebných obradov, kedy dojmete najhlbšie vnútro k zármutku? Kedy dojmete srdce k vzdychom? Kedy uvoľníte uzdu smútku a žiaľu? Teraz tu stojíte nečinní? Ak ste však niekedy alebo niekde náležite skryli všetky pocity srdca, ak sa búrite vo vnútri tela, ak ste biedne zovreli srdce, tak tu stojíte nečinní bezbožne. Lebo je niekto, koho by nepohla smútočná príležitosť, aby zavzdychal nad Zuzanou? Je niekto, kto by trpko neniesol, že ho opustil bohatý plod a pôžitok z najpôvabnejšieho a najľúbeznejšieho kvetu? Kto by trpko neniesol, že ono slnko zatienila temnota, že od drsného chladu smrti teraz bohužiaľ stuhla ruka, ktorá hádzala posvätné oštepky na odpadlíkov od viery, šírila spásu medzi poddanými a nezvyčajne obdivovala učiteľov Božích vecí?“

V. JACQUES VANIÈRE

Jesenné obdobie je charakteristické zberom poľnohospodárskych plodín, ktoré sú výsledkom celoročnej práce roľníka. Práve prostredníctvom úrody príroda oceňuje vynaloženú námahu poľnohospodára, prípadne upozorňuje, keď niečo nebolo urobené správne a s vhodným načasovaním. Tento stáročný kolobeh bol už v minulosti predmetom záujmu básnikov a rôzne prírodné katastrofy si vysvetľovali ako previnenie smrteľníkov voči bohom.

Trnavská akademická tlačiareň v súlade s rekatolizačným zameraním univerzity vydávala v počiatkoch svojej existencie predovšetkým práce náboženského charakteru. Neskôr začali prevažovať spisy miestnych univerzitných pedagógov, ktoré väčšinou plnili funkciu učebníc. Niekedy sa však do vydavateľského programu trnavskej knižnej dielne dostali aj diela autorov, ktorí v Trnave nikdy osobne neboli. Môžeme však povedať, že aspoň takto – prostredníctvom svojich prác – mesto navštívili. Väčšinou išlo o známe teologické a filozofické diela alebo overené didaktické príručky či slovníky. V prevažnej miere ich napísali členovia Spoločnosti Ježišovej a po tom, čo sa osvedčili v krajine svojho prvého vydania, zaradili ich do svojej produkcie aj iné jezuitské typografické dielne.

V roku 1772 vyšlo v univerzitnej tlačiarni v Trnave útle dielko, ktorého autorom je francúzsky jezuita Jacques Vanière (Vanieri). Už jeho samotný názov *Praedium rusticum* čiže Vidiecka usadlosť napovedá tému, ktorej sa venuje. Ide o medzi barokovými spisovateľmi v 18. storočí veľmi obľúbený motív poľnohospodárstva, ktorého inšpiráciu treba hľadať v rímskej literatúre cisárskeho obdobia, konkrétne u vynikajúceho básnika Publia Vergília Marona. Ten spolu s Horatiom a Ovidiom predstavuje vrchol rímskej poézie tzv. zlatého veku.

Vergilius svojim idylickým opisom vidieka, pastierskeho bezstarostného života a poľnohospodárskych prác patrí popri Grékovi Theokritovi medzi

najznámejších predstaviteľov bukolickej poézie. Jeho práce Bukoliky (Spevy pastierke) a Georgiky (Spevy roľnícke) nielen na dlhé storočia ovplyvnili európsku literatúru, ale našli ohlas aj u mnohých napodobňovateľov; u nás napríklad u Jána Hollého. Ako typ ideálneho básnika sa zaradil medzi školských autorov a bol čítaný prakticky po celý stredovek, novovek až po súčasnosť.

Kto ale bol Jacques Vanière a prečo vyšla práca tohto Francúza v Trnave, a to priamo s pripojenými časti Vergiliovkej predlohy? Vanière sa narodil v roku 1664 v meste zvanom Causses v regióne známom ako Okciténsko. Štúdium humanitných vied a rétoriky absolvoval v jezuitských kolégiách a ukončil v Toulouse. V roku 1730 odišiel do Paríža, kde ako latinsky píšuci básnik získal tie najvyššie pocty. Zomrel v auguste roku 1739 v Toulouse, takže tento rok sme si pripomenuli 280 rokov od jeho smrti.

Už počas života začal byť Vanière svojimi súčasníkmi označovaný ako *francúzsky Vergilius*. Okrem práce, ktorá vyšla v Trnave, ja autorom zbierky básní, ktorá bola vydaná pod názvom *Opuscula* (Malé diela) a slovníka vhodných výrazov pre básnikov určeného študentom s názvom *Dictionarium poeticum* čiže Poetický slovník.

Dielo *Vidiecka usadlosť* vyšlo prvý raz v roku 1682 v Paríži, teda v čase keď mal jeho autor len osemnásť rokov. Následne sa dočkalo ďalších vydaní a ešte v 18. storočí ho preložili aj do francúzštiny. Považuje sa za autorovu najvydarenejšiu báseň a mnohí veria, že práve vďaka nej dostal prívlastok, ktorý ho vyniesol medzi najlepších básnikov svojej doby. Vanière sa v ňom inšpiroval priamo Vergiliovými didaktickými Roľníckymi spevmi a podobne ako on sa zaoberá rôznymi druhmi poľnohospodárstva. Rozvíja ideu, že poľnohospodárstvo je najlepšia a najužitočnejšia ľudská činnosť spomedzi všetkých. Zaujímavé je, že do práce zaradil aj zvyky roľníkov, čím jej dodal etnografický charakter.

Autor podáva veršovaný opis poľnohospodárskej činnosti v jej mnohorakej podobe a nevyhýba sa ani tomu, aký dopad má na ľudí, ktorí na vidieku žijú. Je zrejmé, že básnik zo všetkého najviac túži, aby na vidieckom majetku panoval poriadok a pokoj, ktoré jediné sú zárukou dobre vykonanej práce. Obraz roľníka, ktorý čitateľovi poskytuje, predstavuje človeka silného, fyzicky zdatného, s potrebnou silou na obrábanie polí s pluhom i na starostlivosť o dobytok. Nezanedbateľné sú aj jeho morálne vlastnosti:

má byť zodpovedný, vo svojej práci presný a dôsledný. Zároveň by sa mal viac prejavovať činmi ako zbytočnými slovami.

Vanière sa nevyhol ani stati o kvalite pôdy, od ktorej závisí jej úrodnosť, a preto by mala byť vlhká a vhodne predpripravená na obrábanie. Roľníctvo považuje za tradičné zamestnanie a ako príklad uvádza Rimanov, ktorí si poľnohospodárov veľmi cenili a tých najlepších využili aj pri správe mesta. Na rozdiel od roľníkov považuje pastierov dobytká za pohodlnejších, pretože trávajú deň hlavne vylihovaním na tráve pri pasení dobytká. Keď je však pastier starší, musí byť opatrný, aby nezaspal a dobytok sa mu nerozutekal, prípadne ho nezozrali vlci. Roľníci a pastieri však musia podľa autora žiť vo vzájomnej symbióze, pretože výsledky ich práce sú užitočné tak pre jedných, ako i pre druhých.

Mytologickú odbočku, ktorá bola takmer nevyhnutnou súčasťou barokového diela, tvorí báj o súhvezdí Barana (lat. Aries). Baran niesol na chrbte deti bohyně oblakov a tébskeho kráľa Frixa a Hellé do bezpečia. Dievčatko Hellé mu spadlo do mora a úžina bola podľa nej nazvaná Hellespont, dnešné Dardanely. Frix sa dostal do bezpečia, barana obetovali a jeho zlaté rúno vystavili v posvätnom hájiku. Zaradenie tohto mytologického príbehu slúžilo na odľahčenie inak vážnej témy poľnohospodárstva a zároveň aj na zaujatie pozornosti čitateľa.

Dôležitou súčasťou práce je aj časť o zvykoch a obyčajoch na vidieku vrátane liečby liečivými rastlinami. Text obsahuje zároveň návody na liečbu bežných chorôb ľudí i dobytká. Vanière nakoniec konštatuje, že roľník pracujúci na vidieckom statku by sa mal venovať len tým činnostiam, ktoré sú pre neho a hospodárstvo prospešné, ostatným by sa mal vyhýbať.

Posledné verše sú apelom na to, aby roľníci nezanedbávali svoju pôdu a rastliny. Doslova sa poukazuje na to, že úrod na poliach sa znižuje, keď sú porastené burinou. A v prípade, že je roľník lenivý a nepodoprie rastlinu kolíkmi, je ničená vetrami a prinesie menšiu úrodu. Básnik vyslovuje obavu, že ak roľník zlenivie, polia, vinice aj lúky vyjdú navnivoč a príroda sa radšej rozhodne, že ich zničí dažďami.

V nasledujúcich veršoch autor poeticky zdôrazňuje potrebu spolupráce všetkých ľudí, ktorí sa na majeri vyskytujú:

„Svorná je práca roľníka a pastiera oviec,
 hoci sa často náklonnosť v proťajšku ľudí rodí.
 Voliar má v oblube polia buriny zbavené,
 bez trnia, krovov pichľavých,
 rýchly zas pastier sadením zväčšuje pláne.
 Predsa je potreba súladu v prácach tak rozdielnych,
 veď jeden na poliach orie, druhý zas teší sa ovčiemu trusu.
 Dobytok slúži tam poľu, pole dobytku zase,
 dáva tak býčkom lahodnú trávu,
 polia aj dobytok pospolu kvitnú.“

Celkový umelecký dojem z Vanièriho básne zväčšuje použitie umeleckých prostriedkov a básnického jazyka, vďaka ktorému je báseň nielen poučná, ale aj príjemná na čítanie. Posolstvom tohto barokového diela je aj dnes platná myšlienka, že všetko, čo sa deje na vidieku, je hodné chvály a príroda nám ponúka dary, ktoré sú človeku na úžitok.

VI. JOZEF BARTAKOVIČ

V osemnástom storočí k promočnému aktu patrilo vydávanie špeciálnych publikácií, v ktorých mladší študenti gratulovali starším k dosiahnutiu akademického titulu, tzv. promočných tlačí.

Medzi takýmito tlačami, ktoré vyšli v akademickej tlačiarňi historickej Trnavskej univerzity, zaujme rozsahom nevelké dielko venované od študentov triedy poetiky novobakalárom. Hoci v ňom meno autora nie je uvedené, odborná literatúra ho pripisuje inak neznámemu Jozefu Bartakovičovi. Didaktická báseň s názvom *Metalurgiká čiže Ťažba zlata a striebra (Metallurgicon sive de cultura fodinarum auri et argenti)* z roku 1748 umeleckou formou podáva obraz o banskej činnosti na území Slovenska, ktorá patrila v 18. storočí aj vďaka technickým vynálezom Banskoštiavničana Jozefa Karola Hella medzi najuznávanejšie a najpokrokovejšie v Európe. Bartakovič v 598 veršoch zložených v daktylskom hexametri opisuje základy banskej ťažby, počnúc spôsobom vyhľadávania vhodných miest pre ťažbu nerastných surovín, pokračujúc konkrétnym opisom banských činností a končiac trojjazyčným latinsko-maďarsko-nemeckým slovníkom odborných banských pojmov.

Autor práce sa nepochybne inšpiroval známym spisom o baníctve od Juraja Agricolu, ktorý vyšiel po prvý raz v roku 1556 a následne v mnohých ďalších vydaniach. V úvode si básnik určuje cieľ, a to poučiť všetkých, ktorí sa rozhodli venovať sa baníctvu. Priznáva však, že v tomto prípade ide o rozsiahlu problematiku, preto ju nemôže obsiahnuť celú a obmedzí sa len na všeobecné poznatky.

O tom, že Bartakovič sa na písanie diela dôsledne pripravil, svedčí aj jeho vlastný heuristický výskum. V básni sa odvoláva na diela iných autorov, ktoré dôsledne cituje, ale zároveň spomína, že osobne navštívil opisované banské mestá. Vyjadruje nadšenie z toho, čo videl, a priestory v baniach

poeticky prirovnáva k tej časti podsvetia, kde žijú blažené duše. Celkovo je v diele menovaných sedem slovenských banských miest: Pukanec, Banská Belá, Kremnica, Lubietová, Banská Bystrica, Banská Štiavnica a Nová Baňa.

Skôr ako sa autor v básni zameria na konkrétnu banícku prácu, svoju pozornosť upriamuje na teórie o vzniku kovov a stručne sumarizuje myšlienky starších prírodných filozofov. Didaktickému dielu však nechýba ani moralizujúci tón. Autor pranieruje morálne poklesky spoločnosti, v ktorej žije, a konštatuje, že súčasné pomery prekonajú nerestami všetky predchádzajúce veky. Kritizuje, že zlato ľudia trestuhodne zneužívajú, ale zároveň nepopiera jeho dôležitosť. Medzi konkrétnymi radami ťažiarovi zaujme odporúčanie, aby k práci pristupoval z počestných dôvodov a bol predovšetkým čestný a zbožný. Inak rozhnevaní bohovia dajú najavo svoju nespokojnosť a prekvapia ho nejednou katastrofou.

Ďalšie odporúčania sa týkajú získavania vedomostí. Tie sa majú prijímať nielen z literatúry, ale hlavne od starších a skúsených baníkov. Najdôležitejšie je vybrať si pre ťažbu správny čas a miesto, a to podľa znamení, ktoré poskytuje samotná príroda. Za najpodstatnejšie autor považuje neúrodnosť pôdy zapríčinenú hlavne jej zložením a prítomnosťou škodlivých výparov, ktoré vychádzajú zvnútra zeme na povrch a bránia vegetácii v raste. Zloženie zeme, v ktorej sú vzácne kovy, vplýva aj na sfarbenie lístia a kmeňov stromov, ako aj na ich tvar. Jedným z dôkazov existencie ložiska je absencia námrazy a snehovej pokrývky, ktorej príčinou sú práve teplé výpary. Dôležitým ukazovateľom náleziska je farebne sfarbená voda s charakteristickou chuťou. Bartakovič sa zmieňuje i o prútku, s ktorým niektorí baníci vyhľadávajú žily.

V druhej časti básne autor napomína ťažiara, aby si pred začiatkom banských prác vybavil potrebné povolenia a získal informácie od majiteľa pozemku. Nemenej dôležitým faktorom je vhodná voľba zamestnancov – ideálni sú skúsení, s dobrým zdravotným stavom a psychickými dispozíciami na vykonávanie prác v podzemí. Kvalitná práca však musí byť aj primerane finančne ohodnotená, pretože náležitá motivácia robotníkov sa pozitívne prejaví na výsledku.

Ďalej prichádzajú na rad rozhodnutia technického rázu: ako bude baník žilu viesť, pričom nesmie zabudnúť na vysoké riziko pri banskej činnosti. Opomenúť by nemal ani vhodné vetracie zariadenie a časté odčerpávanie

vody pomocou žlabov, aby sa nestalo, že stenu banskej šachty prerazí podzemný prúd a zatopí ju. Šetriť by ťažiar nemal ani na technickom zariadení. Len čo sa zaistí bezpečnosť, má prikročiť k dielu: len skúsenosť umožňuje vopred vedieť, či je žila bohatá a ťažba bude zisková. Úspech možno predpokladať na základe výsledku skúšobného tavenia vzorky horniny, tzv. skúšky ohňom. Vykonávali ju odborníci zviazaní prísahou v uzatvorenej miestnosti. Tavba prebiehala v skúšobnej peci a pracovný postup bol rovnaký ako pri hutnej výrobe. Výsledok skúšky sa stal podstatným pre rozhodnutie ťažiara pokračovať v ťažbe žily.

Jozef Bartakovič vo svojej náučnej básni apeluje na vyváženosť teoretických znalostí i praktických skúseností u každého, kto sa chce venovať ťažbe zlata a striebra. Nemenej pozoruhodná je i forma spracovania odbornej látky, ktorá je popretkávaná mytologickými vsuvkami, čo svedčí o autorovom básnickom nadaní. Epos, ktorý dosiaľ nebol preložený do slovenčiny, je umeleckým obrazom banskej činnosti na území Slovenska v 18. storočí a oslavou ľudského umu. Dnešného čitateľa okrem iného zaujme podrobným popisom technických detailov.

Ukážka z textu:

„Síce objavujú sa hrozné jedovaté výpary z roztokov a naháňajú strach, ale zaiste krotíte mechmi nezdravé ovzdušie, čistý vzduch vháňate a odvádzate škodlivý. Zariadenie je vybavené dvomi potrubiami, jedno odčerpáva nedôstojnú záhubu, druhé prináša život. K čomu slúžia nielen mechy a vyháňajú špinavý vzduch, aj prúdiace vody podivuhodným spôsobom prečisťujú bane. Z vrcholu brala prudko padá voda a mohutným zariadením vstupuje v hĺbinách do dutých komôr zostrojených priamo na tento účel. Prúdiaca voda spôsobuje vo vežiach prúdenie vzduchu. Nevydrží byť zatvorený na jednom mieste, z dutého výklenku uniká každou škárou, usilovne sa túla kade-tade, vtrhne všade a potrubím vyháňa lenivého protivníka. Tento sa rozhybe a odchádza otvormi, opúšťa otčinu. Čo možno dodať k tomu, že jedinečne a dômyselne privádzate nadol čerstvý vzduch? Hlboká chodba žasne nad svojim potrubím, hybké krídlo otáča sudom, malým otvorom strojí vánku úklady, vtiahne ho a vpustí do chodby. Na inom mieste mechy

a lopatky rozháňajú nečisté výpary, takýmto spôsobom si podrobujú husté jedy. Do hlbín je vedená dlhá tyč zo železa. Takto spustená na ostrom hrote má dutú nádobu a vonkajším prúdením vzduchu rozkrúti ramená rad-radom opatrené lopatkami. Týmto pohybom odchádzajú skazonosné výpary, zdravý vzduch vstúpi a uľahčí namáhavú prácu. Ak by ma niekto chcel počúvať celé veky, nestihol by som popísať jednotlivé zariadenia. Akými spôsobmi vťahuje zaplavujúce vody rozpínajúce sa teplo v peciach! Génus zostrojil znamenitý vynález, mosadzné zariadenie, ktoré šliape po vode a nahnutým hrdlom zbiera striedavými zdvihmi nečisté vody. Dva otvory nepoznajú oddych, ženú sa, otriasajú, nasávajú, vypúšťajú, ako strašné morske obludy s veľkým telom chrlia slané prúdy na belasom mori – hladina duní údermi padajúcej vody. A toto náročné predstavenie sa deje bez pričinenia rúk.“

VII. FRANTIŠEK XAVER WEISS

V 18. storočí došlo k masívnemu rozvoju výskumu v prírodných vedách, do ktorého sa zapojili aj jezuiti. V súlade s celoeurópskym trendom sa začali na jezuitských univerzitách stavať astronomické observatóriá, z ktorých bolo možné sledovať pohyb nebeských telies. Jedno z nich našlo svoje miesto aj v Trnave a jeho existencia sa do histórie slovenskej astronómie nezmazateľne zapísala spolu s menom trnavského rodáka Františka Xavera Weissa.

Spoločnosť Ježišova sa v 17. a 18. storočí venovala vzdelávaniu na všetkých úrovniach škôl. S tým súvisel aj intenzívny záujem jezuitov o vedu a nové objavy v oblasti prírodných vied. Spoločnosť preto mala porozumenie pre súveké vedecké bádanie a v tomto smere podporovala svojich členov a ich publikačné aktivity. V pražskom Klementíne bolo observatórium postavené už v dvadsiatych rokoch 18. storočia, zariadili ho však a svoju funkciu začalo plniť až v polovici 18. storočia; podobne to bolo s observatóriom viedenskej univerzity. Spoločnosť však stavala observatóriá aj mimo starého kontinentu, na miestach, kam smerovali ich misie, napr. na Sinai, odkiaľ sa v rukopise zachovali astronomické záznamy.

Počiatky astronomických pozorovaní na Trnavskej univerzite siahajú do druhej polovice 17. storočia a spájajú sa s menom Jána Mischa zvaného Astrophilus, ktorý vydával astronomické kalendáre, zostavil katalóg komét a určil zemepisnú šírku Trnavy. Pravdepodobne vykonal aj prvé astronomické pozorovanie na území dnešného Slovenska, a to pomocou rúrky na pozorovanie hviezd s dvoma vypuklými šošovkami – tzv. astrospiconom. Na jeho výsledky nadviazal po desiatich rokoch Martin Sentiváni – Svätójánsky, ktorý vykonával svoje pozorovania z „astronomickej veže“ a zverejňoval ich počas tridsiatich rokov spolu s vedeckými článkami v trnavských kalendároch. Astronómii v tom čase vyučovali zväčša profesori matematiky.

Skutočný rozvoj astronómie nastal v Trnave až v polovici 18. storočia a súvisel so stavbou univerzitného observatória v rokoch 1753 – 1755, ale aj

s diferenciáciou vied: astronómia sa stala špeciálnou časťou fyziky, v rámci ktorej sa aj prednášala. Astronomické pozorovania sa odvtedy začali vykonávať na Trnavskej univerzite pravidelne a systematicky. Ich rozmach je spätý s menom rodeného Trnavčana jezuitu Františka Weissa, ktorého otec bol sitár a do Trnavy sa prisťahoval v roku 1712. O päť rokov neskôr bol malý František v marci 1717 pokrstený v Kostole sv. Mikuláša. Po absolvovaní nižších tried jezuitského gymnázia absolvoval už ako člen Spoločnosti, do ktorej vstúpil v r. 1733, štúdium v Skalici, Košiciach, Trnave, Štajerskom Hradci a Judenburgu. Po pedagogickom pôsobení na jezuitských školách v Košiciach, Žiline a Skalici vyučoval od r. 1753 matematiku na Trnavskej univerzite, následne ako člen akademickej obce filozofickej fakulty viedol observatórium a po zoštatnení univerzity ho v r. 1774 znova nachádzame v zozname pedagógov ako profesora astronómie. Keď bola univerzita presťahovaná do Budína, odišiel spolu s ňou a organizoval výstavbu a zariaďovanie observatória v novom pôsobisku. Hoci bol v tom čase už v pokročilom veku, stal sa jeho prvým riaditeľom. Zomrel v Budíne 10. januára 1785.

František Weiss stál na čele trnavského observatória od jeho vybudovania a uvedenie do prevádzky v r. 1756 a má zásluhu na jeho na vtedajšie časy výbornom technickom vybavení. Pre pozíciu riaditeľa (prefekta) mal dostatočnú kvalifikáciu: predtým pôsobil vo Viedni, kde sa zoznámil s riaditeľom viedenského observatória Maximiliánom Hellom, rodákom zo Štiavnických Baní. Pravdepodobne on priviedol nadaného študenta k astronómii, odporučil ho do Trnavy a poskytoval mu materiálnu i technickú podporu pri zariaďovaní observatória.

Weiss bol typom dôsledného a spoľahlivého vedca, ktorý len málokedy zanedbal každodenné pozorovania. Od začiatku fungovania observatória kládol dôraz na publikovanie vedeckých pozorovaní. Pozorovania z prvých dvoch rokov zverejnil v *Observationes astronomicae* (Astronomické pozorovania) vydanom v trnavskej akademickej tlačiarňi. Neskôr bolo v tej istej knižnej dielni vydaných ešte deväť zväzkov, pre ktoré sa zaužíval názov *Observationes astronomicae in observatorio Collegii academici Societatis Jesu Tyrnaviae in Hungaria habitae*. V rokoch 1758–1762 sa vydávali každoročne, neskôr v dvojročných intervaloch. Posledný vydaný zväzok zahŕňal trojročné obdobie.

V prvom zväzku *Observationes* Weiss podrobne opísal budovu observatória a jeho vybavenie, a tak nám zanechal originálny autentický prameň.

Jeho neskoršiu podobu poznáme vďaka bratislavskému staviteľovi Jurajovi Karolovi Zillackovi, ktorý vyhotovil v osemdesiatych rokoch 18. storočia presné zamerania stavby. Jednotlivé zväzky publikácie sú odrazom pozorovateľského programu inštitúcie a obsahujú záznamy o pozorovaniach zákrytov hviezd Mesiacom, zdanlivých priblíženiach hviezd k Mesiacu a iným planétam, predovšetkým k Jupiteru a Saturnu, zatmenia (napr. Slnka 22. 6. 1760) a často aj zatmenia Jupiterových mesiačikov. V roku 1761 vykonal Weiss významné pozorovanie prechodu Venuše pred slnečným diskom (6. 6. 1761) a jeho záznamy využil Hell pri príprave vedeckej expedície do Laponska, počas ktorej sa pozoroval druhý prechod. V polovici osemdesiatych rokov 18. storočia sa stal Weissovým asistentom Ján Šajnovič Nepomucký, predtým Hellov asistent vo Viedni. V astronomických pozorovaniach pokračoval aj po presťahovaní univerzity do Budína v roku 1777.

Observationes slúžili počas celého obdobia svojho vydávania nielen na zverejňovanie záznamov a zviditeľňovanie Trnavskej univerzity medzi európskymi astronomickými špičkami, ale zároveň aj ako istý typ vedeckej reklamy pre observatórium a Františka Weissa osobne. Práve na základe zverejňovaných záznamov z pozorovaní korešpondoval s významnými astronómami svojej doby a mnohí z nich ho v Trnave osobne navštívili. Na univerzitu zavítal napr. Daniel Bernoulli z Berlína, Ruder Josip Bošković z Milána alebo Cézár Françoise de Thury z parížskeho observatória.

Meteorologické pozorovania boli uverejňované aj v známych trnavských kalendároch, a tak význam ročenky ďaleko presiahol hranice Uhorského kráľovstva. Stala sa vedeckým komunikačným kanálom medzi „malou“ Trnavou a zvyškom Európy. Do dejín slovenskej vedy vstúpila ako prvý odborný prírodovedecký časopis v Uhorsku. V jednej z ročeniek sa v úvodnej dedikácii dočítame slová Františka Weissa adresované panovníčke Márii Terézii, ktoré výstižne vyjadrujú význam, ale i súveké akceptovanie astronomického výskumu: „A napokon to, že si nám dodala odvalu, aby si utíčila hlasy tých, ktorí pohrdali nami, čo sme sa venovali pozorovaniu pohybov hviezd a skúmaniu v astronómii. Žičila si nám, dala si nám neoceniteľný dar a dovolila si, aby sme sa s veľkými námahami oddali v Tvojom najvznešenejšom mene tejto vede a zasvätili jej život. Čo ak urobíme, ako sme aj doteraz robili, zanecháme tak svedectvo Tvojej vznešenosti a veľkorysosti ako najlepšej Matky vied a umení na našej Univerzite.“

VIII. JAKUB LUPPERGER

V minulosti patrilo označenie „celebrita“ hlavne vojnovým hrdinom, prezieravým panovníkom či múdrosťou a dôvtipom oplývajúcim ľuďom. Jedným zo spôsobov ako šíriť slávu takýchto osôb aj po smrti, bola reč prednesená pri pohrebe dotyčnej osoby a následne vydaná tlačou. Stalo sa tak i v prípade vojnového hrdinu Adama Cobora, ktorého na poslednej ceste odprevadili slová trnavského profesora Jakuba Luppergera.

Aj keď o Luppergerovi nemáme veľa informácií, vieme, že sa narodil 25. júla 1657 vo Viedni a tu aj 12. februára 1735 zomrel. Ako pätnásťročný vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a v roku 1688 ho vysvätili za kňaza. Podľa zachovaných archívnych dokumentov pôsobil ako profesor vo Viedni, Štajerskom Hradci a v Trnave, kde vyučoval etiku, fyziku, metafyziku, logiku a teológiu. Pravdepodobne mal dobré znalosti z hudby, pretože v roku 1697 sa ocitol v Linzi, kde mal na starosti spev.

Hoci na Trnavskej univerzite pôsobil Lupperger len tri roky v rokoch 1689 – 1672, vyskytuje sa na titulných listoch troch kníh, ktoré majú miesto vydania v Trnave: ako promótor promočného aktu figuroval dvakrát, a tak sa podľa dobového zvyku spomína jeho meno aj na titulnom liste promočných tlačí. Išlo o dielo Jozefa Kögla z roku 1691 Víťazné vavríny venované novým bakalárom a o rok neskôr o knihu vydanú na počesť nových magistratov, ktorú autor Mikuláš Gusich nazval Vojenské hry.

Treťou trnavskou tlačou je dielo samotného Luppergera, chváloreč na Adama Cobora, ktorú predniesol pri jeho pohrebe. Nie je známe, či sa autor so zomrelým osobne poznali, hoci z istých osobných náznakov v texte by sme sa skôr prikláňali k verzii že áno. Musíme však povedať, že generál Cobor bol vo svojom čase osobou slávnou a váženou najmä vďaka svojim vojenským zásluhám, takže aj informácie o ňom boli viac – menej všeobecne známe.

Coborovci patrili medzi staré a vážené rody, ich korene siahali až do 14. storočia. Adam patrilo ešte medzi tých členov rodiny, ktorí rodine robili česť. Jeho lahtikárskym vnukom totiž coborovský rod vymrel. Rodina pochádzala z osady Coborský Sv. Michal v Báčke, ale kvôli tureckej hrozbe sa presťahovali. Okrem iných majetkov vlastnili Holičsko-šaštínske panstvo a hrad Ostrý kameň. Coborovci boli známi tým, že podporovali rehole a rády, a to najmä jezuitov a františkánov, ktorých veľkými mecénmi napr. v Skalici.

Adam Cobor, ktorý sa narodil 27. septembra 1645, sa vyznamenal ako vojak v kráľovských službách, kde postupne získal najvyššie hodnosti. Činil sa tiež ako diplomat, aj keď mu politické rokovania neboli také blízke ako vojenské polia. Aktívne bojoval proti Turkom najskôr po boku Mikuláša Zrínskeho na území dnešného Maďarska, neskôr aj u nás. Od Turkov získal späť Šurany, zúčastnil sa na dobýjaní Nových Zámok v roku 1685, o rok neskôr Budína i na obsadení Srbska. Počas povstania Imricha Tököliho stál spočiatku na strane povstalcov, ale po porážke vzbúrencov ho panovník amnestoval a práve aktívnym a veľmi úspešným bojom proti Turkom si znovu získal jeho dôveru.

Adamov kladný vzťah k jezuitom sa prejavil aj počas obsadenia a vypálenia Trnavy Tököliho vojakmi v lete roku 1683: zastal sa trnavských jezuitov, keď prišli vojaci do kláštora a žiadali od nich vysoké výkupné. Vyrokoval polročný odklad na zaplatenie, poskytol jezuitom časť peňazí a podľa jeho vzoru sa zachovali aj iní šľachtici. Následne niekoľko pátrov zo Spoločnosti Ježišovej umiestnil na svoje majetky, čím im zabezpečil bezpečnosť. Dodaj však treba, že coborovské mecénstvo sa prejavilo aj v iných oblastiach, a to pri financovaní vydávania kníh a v oblasti podpory školstva.

Pravdepodobne pomoc počas povstania a štedrosť boli hlavným dôvodom, prečo pohrebné obrady rodina zverila práve Spoločnosti Ježišovej. Napovedajú tomu aj ďakovné slová v pohrebnej reči, kde sa priamo spomína „záväzná vďačnosť“. Ved' Adam Cobor si svedomito plnil svoje vojenské i kresťanské povinnosti ž do svojej smrti v roku 1691 v Mohuči. Pochovali ho vo februári 1692 v Skalici. Snažil sa svoj rod pozdvihnúť a robiť mu dobré meno, ktoré by bolo nezabudnuteľné aj v ďalších storočiach. Cobor ani Lupperger však nemohli predpokladať, že napriek vysloveným prianiam sa generálov syn Marek nepodá na svojho otca, nestane sa dedičom „otcovskej udatnosti“ a jeho márnokratným vnukom Jozefom celý rod vymrie.

Pamiatkou na vojenské zásluhy Adama Cobora, jeho duchaplnosť a rozumnosť však navždy zostanú Luppergerove slová. Hoci má pohrebná reč panegyrický charakter, takže istá dávka zveličenia pozitívnych stránok osobnosti zomrelého sa očakáva, môžeme sa napriek tomu domnievať, že v prípade generála išlo o obľúbeného človeka, rozvážneho vojaka, vynikajúceho rečníka a oddaného kresťana.

Ukážka z textu:

„Múdroosť, ktorú vidíme u Adama Cobora, je rovnako pozoruhodná doma a slávna aj za hranicami. Tá tak putuje cez predošlé storočia históriou – učiteľkou pravdy, že ju nezotročujú ani samotné príklady predkov, ani dôvtip súčasníkov. Ale vravím, že tá múdroosť ktorú podnecuje zručnosť, vedie obozretnosť, sprevádza opatrnosť, zvažuje podnety vecí nezaujato, objavuje prostriedky na ich vykonanie bystrou myslou, výsledok predvída prezieravým okom chápanosti a ťažkosti odbúrava pomocou udatnosti, úklady nepriateľov odvracia rozvahou. Umom odvracia úskoky nepriateľov, úlohy preskúma pomocou rozumu. Napokon v sebe samej necháva spoznávať na vojnovom poli bojaschopnosť, mierumilovnosť v mestách, rovnosť na zhromaždení, zbožnosť v chráme, veštecký výrok na uznesení, zázrak v činoch. Všetci obdivovali Adamov vynikajúci dôvtip, keď riešil ťažké úlohy, vrcholnú stálosť v ich uskutočňovaní, otvorenosť vo vyjadrovaní premyslených výrokov. Neisté uznesenie objasnil, nejasné vysvetlil, tajomné osvetlil, nedovolené potrestal, vhodné schválil. Odpovedal jasne, rýchlo pochopil udalosti, rozhodol správne a prezieravo a vďaka šikovnej obratnosti nazhromaždil v sebe mnohé ozdoby politickej vzdelanosti premiešajúc trochu vtipného s vážnym, všedného s radostným, príjemného s užitočným. Vždy vliadol do srdca poslucháčov krásnu harmóniu z duchaplných rozpráv.“

IX. VAVRINEC TAPOLČÁNI

Vavrinec Tapolčáni, rodák z Ružindola, obce neďaleko Trnavy, bol univerzitným profesorom kánonického práva a rektorom, ktorý stál na čele Trnavskej univerzity hneď dvakrát. Okrem práva sa však zaujímal aj o prírodné vedy a ako jeden z prvých u nás sa venoval meteorológii i hydrológii. Jeho zdatnosť vo filozofických dišputách sa prejavila vo filozofických spisoch, v ktorých neváhal polemizovať aj so slávnym francúzskym filozofom, predstaviteľom racionalizmu René Décartesom.

Jezuita Vavrinec Tapolčáni (Tapolcsányi, Tapoltzany) sa narodil 26. júla 1669 v Ružindole. Filozofické štúdiá absolvoval vo Viedni na univerzite, kde bol chovancom Pázmanea. Tam aj vstúpil ako dvadsaťjeden ročný do Spoločnosti Ježišovej a následne absolvoval noviciát. Podľa jezuitských zvyklostí ako magister filozofie vyučoval gramatické disciplíny na viacerých jezuitských gymnáziách, a to v Košiciach, Trenčíne, Jágri, Trnave a v Skalici. Následne študoval teológiu na univerzite v Štajerskom Hradci a tretiu probáciu získal v Rábe. V pedagogickej činnosti sa sústredil na etické a filozofické vedy, ktoré prednášal najskôr na univerzite v Štajerskom Hradci. V Trnave začal pôsobiť v roku 1704 a zostal celé štvrtoročie. Ako profesor prednášal filozofiu, apologetiku a kazuistiku, teológiu a kánonické právo. Zastával vysoké akademické funkcie, najskôr bol dekanom filozofickej, potom teologickej fakulty, zástupcom kancelára aj kancelárom univerzity. Hneď dvakrát sa stal rektorom Trnavskej univerzity, a to v rokoch 1719 – 1721 a potom v roku 1729, ktorý bol aj posledným rokom jeho života.

Tapolčáni bol mnohostranným a pomerne plodným spisovateľom. Je autorom filozofických, etických, náboženských, cirkevných i právnických spisov. Pre zaujímavosť treba dodať, že ako jeden z prvých na našom území sa zaujímal o hydrológiu a meteorológiu. Ako filozof zastával princípy tomizmu a z tejto pozície polemizoval s názormi francúzskeho filozofa

a matematika René Descartesa. Je však možné, že práve práce tohto mysliteľa ho inšpirovali k skúmaniu prírodných javov a ich zákonitostí.

Hoci prvé Tapolčániho dielo, v ktorom sa snažil vysvetliť na základe fyzikálnych princípov vznik a pôvod meteoritov, vyšlo v roku 1690 vo Viedni, ostatné už publikoval počas svojho pôsobenia v Trnave. Duši a náuke o nej venoval svoje dve práce nazvané *Dvanásť duchovných záverov ozdobených zaujímavými otázkami* (1706) a *Náuka o duši* (1706). Na filozofickú otázku súcna sa zamerala jeho trojzväzková práca vydaná v roku 1706 a v tom istom roku vyšla aj etická rozprava o výklade kresťansko-politických pojmov vysvetľovaných na základe diel antického filozofa Seneku. Teologickým otázkam a vieroučným základom venoval *Kresťanský mier žiariaci učením a skutkom* (1717), jedinú svoju po maďarsky napísanú prácu *Dielko o pravdivých a falošných zásadách viery* (1724) a *Teologické tézy o hriechoch, milosti, zásluhách a o Bohu jedinom v troch osobách* (1727).

Tapolčáni sa významnou mierou zapísal hlavne do dejín cirkevného práva. V prvej polovici 18. storočia, keď v akademickej tlačiarňi vychádzali predovšetkým práce z domáceho uhorského a rímskeho práva, pripravil v roku 1728 do tlače prácu *Centuria casuum ex academicis qua decretalibus qua theologis praelectionibus* (Sto prípadov podľa dekrétov a teologických prednášok). Išlo o študijnú príručku vychádzajúcu z praktického práva, ktorá na stovke konkrétnych súdnych prípadov ukazovala riešenie z hľadiska kánonického práva. Vzhľadom na to, že štúdium práva bolo v tom čase zdĺhavé, niekedy trvalo až pätnásť rokov, a mnohí študenti odchádzali už počas neho do praxe, táto právna príručka inšpirovaná praktickým právom našla medzi študentami i prax vykonávajúcimi právnikmi veľkú obľubu. O jej výnimočnosti svedčí aj fakt, že v tom istom roku ako v Trnave vyšla zároveň vo Viedni.

Autor venoval dielo nitrianskemu biskupovi Ladislavovi Adamovi Erdődymu, ako sám píše, *svojmu premilenému patrónovi*. Okrem iného v úvode vyzdvihuje zásluhy erdődoyvskej rodiny pre rozkvet Uhorského štátu, zveľadenie cirkvi a menovite spomína aj Gabriela Erdődého. Dedikácia členovi tejto významnej uhorskej rodiny isto nebola náhodná, veď Erdődoyovci patrili k hlavným mecénom historickej Trnavskej univerzity. Tapolčáni doslova píše, že v prípade Ladislava a Gabriela ide o *dva mohutné piliere Uhorska*.

Každý prípad sa v tejto školskej pomôcke analyzuje nasledujúcim spôsobom: najskôr sa stručne opíše, čo sa stalo a na základe akých právnych

noriam sa to udialo, a následne sa riešia otázky prípadu z hľadiska teológie a cirkevného práva. Aby sme to však ilustrovali na konkrétnom príklade, uvedieme zadanie jedného z prípadov. Venuje sa stále aktuálnej otázke platnosti právnych noriem pre všetkých bez ohľadu na postavenie.

„Vládca istej krajiny Absolón zaviedol zákon platný pre celú spoločnosť, aby sa na jeho územiach nepredávala merica pšenice drahšie ako za jeden zlatý. Po krátkom čase prikázal, aby sa predávala merica pšenice z jeho vlastnej záhrady za jeden toliar.“ Po tomto opise situácie nasleduje otázka, či je možné, aby bol ten, kto zákon zavedie, oslobodený od jeho platnosti a citáciami z viacerých prác sa nakoniec prichádza k záveru, že napriek tomu, že vladár nemusí zákony dodržiavať, mal by byť ich dodržiavaním príkladom pre tých, pre ktorých ich zaviedol.

X. JÁN SZEGEDI

V roku 1998 bola na Trnavskej univerzite založená právnická fakulta, ktorá nadviazala na činnosť a vedecké pôsobenie Právnickej fakulty historickej Trnavskej univerzity. Profesori tejto fakulty významnou mierou prispeli k rozvoju právnej vedy na našom území v 17. a 18. storočí a napomohli pozdvihnúť univerzitu na úroveň jedinečnej vedeckej inštitúcie. Jedným z najčinnějších právnych teoretikov svojej doby pôsobiacim na univerzite bol profesor kánonického práva jezuita Ján Szegedi, od ktorého narodenia začiatkom apríla 2019 uplynulo tristo dvadsať rokov.

Szegedi pochádzal z Acsádu (dnes Maďarsko), zo starobylého šľachtického rodu a do Spoločnosti Ježišovej vstúpil už ako šestnásťročný. Univerzitné štúdiá absolvoval v Trnave, kde zostal vyučovať ako profesor filozofie. Následne pôsobil striedavo v rozličných rádových inštitúciách a v Trnave: v Štajerskom Hradci vyučoval teológiu, v Kluži bol rektorom domu a dosiahol legítimizáciu Spoločnosti, pôsobil ako správca v Rábe, v Trnave ako dekan právnickej, neskôr filozofickej fakulty a profesor cirkevného práva. Potom sa stal riaditeľom viedenského Pázmanea, neskôr v Budíne správcom škôl a na tom istom mieste hlavným poľným kurátom uhorského vojska. Okrem toho zastával funkciu prísediacieho arcibiskupského miestodržiteľského cirkevného súdu. Na sklonku života sa vrátil do Trnavy, aby obsadil miesto riaditeľa trnavského kňazského seminára a zároveň zastával funkciu sudcu pri ostrihomskom cirkevnom súde. V tomto meste sa v decembri 1760 počas epidémie cholery skončila aj jeho životná púť.

Hoci bol Ján Szegedi profesorom kánonického práva a je v 18. storočí zásadným tvorcom právnickej literatúry, k jeho menu sa viažu najmä diela z praktického domáceho uhorského práva a zbierky zákonov. Dôležitým učebným materiálom boli jeho učebnice s náboženskou tematikou a učebnice prirodzeného práva. Za Szegediho prácu sa považuje, hoci jeho meno

uvedené nie je, aj moderné vydanie zbierky uhorských zákonov *Corpus Juris Hungarici*, ktorá vychádzala medzi rokmi 1742 a 1751 v trnavskej akademickej tlačiarňi, profesor ju totiž opatril registrami a poznámkami, ale čo je najdôležitejšie pre orientáciu používateľa a praktické používanie, články jednotlivých zákonov rozdelil na paragrafy.

Mnohí súčasní bádatelia v oblasti dejín práva považujú Szegediho za jedného z prvých uhorských právnych historikov, aj keď štúdiá právnych dejín v dnešnom ponímaní ešte neexistovali. Okrem toho je autorom prác vychádzajúcich z archívnych výskumov, resp. zbierok zákonov s početným poznámkovým aparátom, ktoré sa stali dôležitým základom neskorších výskumov. Veľký význam majú aj jeho učebnice s praktickým didaktickým zameraním a zbierky zákonov.

Najznámejším Szegediho dielom sa stal trojzväzkový Úvod do uhorského práva *Tripartita (Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium)*, ktoré vyšlo v roku 1734 a následne ešte štyri krát v Trnave a dvakrát v Záhrebe. Kniha komplexne spracováva domáci právny systém podľa Werbőczyho *Tripartita* a zaoberá sa domácim uhorským právom. Uvádza už neaktuálne a aktuálne nariadenia, odvoláva sa na *Novum Tripartitum*, zákony nemeckej ríše, rímskeho a cirkevného práva. Poukazuje na to, že ak neexistujú uhorské právne pramene, majú sa aplikovať práve tieto skôr spomenuté. Popri prácach na *Tripartite* Szegedi spracoval aj živé právo a priniesol prehľad platných zákonov a nariadení.

Z ďalších Szegediho diel vydaných v Trnave spomenieme dvojzväzkové Rubriky čiže prehľady nadpisov, kapitol a článkov celého uhorského práva (*Rubricae sive synopsis titulorum, capitum et articulorum universi juris Ungarici*) z roku 1734, v ktorom systematicky usporiadal tituly článkov uhorských zákonov a podal vysvetlenie podľa vzoru rímskeho práva. Nebol však len autorom odborných prác, ale svoju invenciu preukázal aj v tzv. krásnej literatúre. Pripisuje sa mu totiž autorstvo oslavného dielka z roku 1738 nazvaného *Správne spravované Uhorsko, ktoré je oslávené oslavnou rečou v troch častiach (Respublica recte ordinata in Hungaria tripartita panegyrica oratione celebrata)*, v ktorom vysoko vyzdvihuje uhorský štátny a právny systém.

Na začiatku už spomínanej prelomovej práce *Úvod do uhorského práva Tripartita* zaradil Szegedi teoretickú rozpravu o prameňoch uhorského

práva, ku ktorým okrem právnych nariadení rátať aj právnu obyčaj. Okrem iného sa v nej zmieňuje o aktuálnosti svojho diela a tým zároveň zdôvodňuje, prečo sa rozhodol prácu napísať.

Ukážka z diela:

„O užitočnosti tohto dielka zaiste nie je veľa, čo by sme mali vyložiť. Okrem toho totiž, že aj dokonalí muži úvody tých vied, ktoré vyučujú, alebo sami zostavujú, alebo inými napísané nie bez vedomia Minervy čítajú. Vďaka snáď ponúkžeme túto našu námahu a úžitok mládeži študujúcej zákony a tým, ktorých hmotný nedostatok odrádza od kupovania celých zväzkov našich zákonov alebo im zmätok a mnohonásobné protirečenia bránia riadne veci pochopiť. Predovšetkým sme vynechali tie zákony, ktoré sa už v dnešnom čase nepoužívajú, a pokúsili sme sa do tejto príručky zhrnúť hlavne všetky tie, ktoré sa zvykli prednášať podľa modernej súdnej praxe našich zákonov.“

XI. PETER PÁZMAŇ

Väčšina ľudí si Petra Pázmaňa – teológa, pedagóga a náboženského spisovateľa spája so založením Trnavskej univerzity, ktorú roku 1635 zveril do správy Spoločnosti Ježišovej. Málokto však vie, že okrem zásluh na rozvoji uhorského školstva mu patrí v rovnakej miere uznanie za jeho úspechy na poli diplomacie.

Kardinál Peter Pázmaň (4. 10. 1570 Veľký Varadín, Rumunsko – 19. 3. 1637 Bratislava), ostrihomský arcibiskup so sídlom v Trnave a prímas uhorský, teológ, pedagóg a filozof pochádzal z protestantskej šľachtickej rodiny. Pod vplyvom nevlastnej matky a štúdia na jezuitskom kolégiu v Kluži konvertoval v dvanástich rokoch na katolícku vieru. Ako nadaný študent pokračoval v štúdiách na jezuitských vzdelávacích ustanovizniach vo Viedni, Ríme a v Štajerskom Hradci. Následne pôsobil ako misijný kazateľ v Šali a Košiciach.

Už počas pôsobenia v Šali sa Pázmaňovi podarilo vďaka rétorickej vyzretosti, argumentačnej vyspelosti a erudícii v teologických otázkach obrátiť na katolícku vieru niekoľko významných protestantských šľachticov vrátane Mikuláša Esterháziho. Jeho nadanie, ale tiež schopnosť presvedčiť a argumentovať si všimol aj ostrihomský arcibiskup František Forgáč, ktorý ho v roku 1607 povolal do Trnavy do svojich služieb.

V nasledujúcom roku predniesol Pázmaň na uhorskom sneme zásadnú reč na obranu Spoločnosti Ježišovej, ktorá výrazným spôsobom ovplyvnila rozhodovanie jeho členov v kauze vyhnania jezuitov z Uhorského kráľovstva. Pázmaň sa v nej prezentoval nielen ako vzdelaný a skúsený rečník odchovaný na klasických rečníckych vzoroch, ale zároveň potvrdil vysoké kvality prezieravého politika a diplomata.

V prednesenej reči na jednej strane použil pádne právne argumenty, na strane druhej formou rečníckych otázok apeloval na svedomie prítomných.

Pripomenul články Viedenských artikúl z roku 1606, ktoré zabezpečili slobodné vyznanie všetkým stavom cirkvi. Podotkol, že vyhnaním jezuitov z Uhorska by neurobili nič iné, len porušili tieto artikuly.

V dobre, jasne a pádne vystavanej reči podľa vzoru najväčšieho rímskeho rečníka Marca Tullia Ciceróna Pázmaň premyslene a diplomaticky šikovne apeluje na šľachticov, že aj medzi jezuitmi sú členovia šľachtického stavu: „Medzi jezuitmi sú mnohí, ktorí pochádzajú z barónov a šľachticov. A keďže toto hovorím o sebe, aj listinami aj vlastníctvom majetkov môžem doložiť, že už viac ako tristo rokov sú moji predkovia šľachtici a na obranu Uhorského kráľovstva preliali mnoho krvi. Keďže teda uhorské zákony ponechávajú šľachte tú výsadu, že ani kráľovský Majestát, ani samotný kráľ nemôže hocikoho proskribovať bez obžalovania a usvedčenia, kto taký opovážlivý by sa odvážil žiadať, aby napriek občianskym slobodám vlasti sme boli z Uhorska vyhostení? Za ostatných nemôžem hovoriť, ale za seba otvorene sľubujem – a v tomto sa opieram o občiansku slobodu Uhorska – pred Bohom, pred kráľovským Majestátom, pred vznešeným Uhorským kráľovstvom, pred celým svetom vyhlasujem, že nechcem ani o piad' ustúpiť od šľachtických práv a že neodídem z Uhorska, pokiaľ budem živý, nebudem právoplatne obžalovaný a odsúdený.“

Ďalej sa Pázmaň odvolal na to, že nikto nemôže byť spravodlivo potrestaný, kto predtým nebol uznaný za vinného a právoplatne odsúdený. Jedným dychom zároveň pripomína, že jezuitov nikto neusvedčil, dokonca ani neobžaloval: „Bolo by nevhodné, aby ste odsúdili bez riadneho súdu človeka neobžalovaného z nijakého zločinu, aby ste ešte neusvedčeného vyobcovali z domova a z vlasti, a hanebne proskribovali. Aké by to bolo nerozvážne, ako by sa to protivilo zákonom Uhorska, ba aj zákonom samotnej prírody, ktoré rešpektujú dokonca barbarské národy – to si uvedomuje každý z vás. Lebo toľká nespravodlivosť by sa musela báť zaslúženého súdu, najmä ak vzíde z túžby nie jedného sudcu, ktorý je súkromnou osobou, ale zo súhlasu celého spoločenstva – na tom vôbec nezáleží. Najmä, keď až dosiaľ sa nikto nepokúsil usvedčiť nás, ale čo to hovorím, usvedčiť? Ba ani obžalovať! Z akého dôvodu strpíte, že jedine v našom prípade sa prevracia celý právny poriadok? Ajhľa, sme tu, nevyhýbame sa súdu, ak by sa niekto odvážil obžalovať podozrivých bez viny! Sme si vedomí toho, že nič proti nám nemôžete nájsť! Širia sa azda o nás po hostinách akési odporné reči,

ale o kom čestnom sa nešíria? No ak by došlo k dokazovaniu, zistíte, že to, čo sa šíri, sú len nepodložené domnienky!“

Na záver reči svoj osud i osud Spoločnosti Ježišovej zveril do rúk prítomným, pričom ale nezabudol podotknúť, že za svoje rozhodnutie musia prítomní očakávať Božiu spravodlivosť: „Len o to vás žiadam, aby ste nielen hlasmi odvrátili našu záhubu, ale keď spoznáte našu nevinu, aby ste ju potvrdili a zachovali v artikule o nej spísanom. Odplatu za túto svoju spravodlivosť očakávajte od Najvyššieho, ktorý predsedá spravodlivosti. Môžete si od nás sľubovať všetko to, čo sa patrí sľúbiť najvlasteneckejším občanom.“

Napriek tomu, že vďaka Pázmaňovej reči jezuiti nielenže neboli vyhnaní z Uhorského kráľovstva, ale, naopak, posilnili svoje postavenie v krajine, on sám začal čeliť útokom z vlastných radov. Obvili ho z herézy, z nemanželského pomeru i potomka. Aj v tomto prípade sa dokázal obhájiť pred generálnym predstaveným a dokonca obrátil situáciu vo svoj prospech. Aj keď rehoľu opustil, po smrti arcibiskupa Forgáča sa stal v roku 1616 jeho nástupcom na ostrihomskom arcibiskupskom stolci. Následne sa zameral na budovanie jezuitského vzdelávania všetkých stupňov. Ako ostrihomský arcibiskup so sídlom v Trnave vybudoval šľachtický konvikt, ktorý bol základom pre ďalší rozvoj vyššieho jezuitského školstva v meste.

Pázmaňove diplomatické zručnosti oceňovali aj Habsburgovci: v roku 1617 ho panovník Ferdinand II. vyslal na rokovanie so sedmohradskými vyslancami kniežaťa Gabriela Bethlena a na sklonku života roku 1632 kardinál vycestoval do Ríma, aby u vtedajšieho novozvoleného pápeža Urbana VIII. získal podporu pre Habsburgovcov proti vzťahajúcemu sa vplyvu francúzskeho dvora.

No a nakoniec sa vrátime k Trnavskej univerzite. Jej založenie bolo vyvrcholením viac než dvadsaťročného arcibiskupovho snaženia. Pázmaňovo nadšenie až tvrdohlavosť vyzdvihol aj protestantský vzdelanec Matej Bel, keď o storočie neskôr vo svojom opise dejín Trnavy poznamenal: „Následne urobil šľachetný prímás všetko možné i nemožné, aby tú univerzitu, ktorú založil, vopred zabezpečil a potvrdil verejnou autoritou cisárskou a kráľovskou. A Ferdinand II. veru dal na jeho prosby a takýmto spôsobom mu vyhovel, a to nielen ochotne, ale dokonca radostne udelil akadémii zlatú bulu.“

Naplniac svoj najdôležitejší životný cieľ skončil arcibiskup dva roky po založení univerzity v Bratislave. Pochovaný je spolu s inými arcibiskupmi v Dóme sv. Martina. Trnave zanechal ideu centra vzdelávania a kultúry, na ktorú nadväzujú dnes tu sídlia vysoké školy. A z Trnavy sa aj vďaka Petrovi Pázmaňovi stalo študentské mesto.

XII. WILHELM JENAMY

Už od čias založenia najväčšej knižnice v starovekom svete v Alexandrii na začiatku 3. storočia pred Kristom sa stali bibliotéky centrom vzdelania, múdrosti a dostupných informácií zo všetkých vedeckých odborov. Otvorenie knižnice bolo vždy veľkolepou udalosťou, ktorej význam zvyšovala osobná prítomnosť najväzenejších politikov, umelcov a vedcov tej doby. Nie inak to bolo aj v Trnave, keď v roku 1761 otvorili novú univerzitnú knižničnú sálu v tzv. sedmohradskom krídle Trnavskej univerzity.

Pri tejto príležitosti vyšla neveľká tlač, v ktorej autor zhrnul význam vedy a poznania pre ľudstvo, ale zároveň vyzdvihol fakt, že napriek nepriazni doby i finančným problémom sa podarilo v meste aj vďaka Trnavčanom tento stánok múdrosti vybudovať. Autorom, ktorý sa podujal osláviť v krátkom príležitostnom texte výnimočnú udalosť, bol rakúsky jezuita a pedagóg Wilhelm (Guilielmus) Jenamy, u nás inak takmer úplne neznámy spisovateľ. Počas svojej cesty po jezuitských vzdelávacích inštitúciách, ktorú uskutočnil podľa rádového zvyku, strávil v Trnave len pomerne krátky čas.

Jenamy sa narodil 7. apríla 1726 vo Viedni a už ako šestnásťročný vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. V tomto meste získal doktorát z filozofie a teológie a ďalšie štúdium absolvoval na jezuitských univerzitách v Štajerskom Hradci a v Löbene. Po ich skončení pedagogicky pôsobil v Trnave, kde vyučoval rétoriku. V roku 1766 ho predstavení poslali do Štajerského Hradca, aby zoznamoval študentov s etikou a nakoniec vyučoval filozofiu v Linzi. Zomrel 5. januára 1784 vo veku päťdesiat sedem rokov vo Viedni (niektorí autori uvádzajú Štajerský Hradec). Okrem neho bol členom Spoločnosti Ježišovej aj jeho mladší brat Gervasius, ktorý ho prežil o dvadsať dva rokov (1730 – 1806).

Čo sa týka spisovateľskej dráhy, Jenamy sa profiloval ako autor liturgických a náboženských spisov, napísal ich spolu takmer dve desiatky. Venoval

sa aj duchovnej poézii a jeho hymny vyšli zväčša v jezuitskej tlačiarňi v Štajerskom Hradci. V Trnave publikoval okrem spomenutého príležitostného textu náboženskú publikáciu *Dies Dominica* (1755), v ktorej sa zameril na význam nedele pre katolícku cirkev a veriacich.

V nasledujúcich riadkoch sa už budeme venovať útlemu spisu s názvom *Panegyricus occasione novae Academici Societatis Jesu Tyrnaviae Collegii Bibliothecae concinnatus a P. Guilielmo Jenamy in eadem universitate eloquentiae professore anno Domini MDCCLXI*. tj. v slovenskom preklade Oslavný text napísaný pri príležitosti novej akademickej knižnice trnavského jezuitského kolégia pátrom Wilhelmom Jenamym, profesorom rečníctva na tej istej univerzite, v roku 1761. Celé prozaické dielko, ktoré má formu reči, nemá rozsah väčší ako tridsať strán a vyšlo pravdepodobne ako príležitostná tlač v malom náklade. Usudzujeme tak podľa toho, že jeho zastúpenie v súčasných historických knižných zbierkach je minimálna, podľa dostupných záznamov sa na Slovensku vyskytuje len jeden exemplár, a to v Univerzitetnej knižnici v Bratislave.

Hneď na začiatku Jenamy čitateľovi vysvetľuje, aký veľký a podstatný význam majú knižnice pre ľudstvo a spomína tie najväčšie v dovtedajšej histórii národov. Okrem už spomenutej alexandrijskej knižnice, je to veľká a bohatá knižnica vo Florencii či na univerzite v Paríži. Z nášho územia udáva za najvýznamnejšiu knižnú zbierku tú, ktorá bola súčasťou Akadémie Istropolitany, prvej univerzitetnej inštitúcie v Uhorsku založenej kráľom Matejom Korvínom v Bratislave v druhej polovici 15. storočia. Zároveň prízvukuje, že všetky knižnice môžu existovať len vďaka veľkorysým zakladateľom a mecénom, ktorí ich podporujú. Ako najštedrejšieho z panovníkov označuje cisára Rudolfa II., známeho podporovateľa vedcov a umelcov, na ktorého dvore žili krátky čas aj Tycho de Brahe či Giordano Bruno.

V reči sa Jenamy často obracia priamo na prítomných a podľa titulov, ktorými ich oslovuje, si môžeme domyslieť, že na otvorení novej knižničnej sály sa zúčastnili vysokí štátni, univerzitní i cirkevní predstavitelia vrátane samotného ostrihomského arcibiskupa. Autor ich žiada o podporu a pochopenie a dúfa v ich kladný vzťah k novovybudovanej inštitúcii.

Ďalej nasleduje súpis dovtedajších knihovníkov, ako i významných autorov z trnavského akademického prostredia, ktorých kariéra začínala práve pri knihách vo funkcii knihovníkov či pomocných knihovníkov. Okrem iného

sa dozvedáme, že samotný Wilhelm bol pomocným knihovníkom v Trnave. A práve v poslednej časti diela sa prejavili jeho knihovnícke skúsenosti, keď podrobne rozpisuje, ako sa knihy v knižnici delia, do akých skupín sú zaradené ktoré vedné odbory a dokonca vymenúva najvzácnejšie rukopisy vo vlastníctve knižnice. Takže jeho reč vo vydanej forme mohla byť zároveň použitá ako krátky sprievodca po knižničnom fonde.

Ukážka z diela:

„Poznáte z dejín najvzdelanejších národov, s akým zanietením, s akou úctou, s akou takpovediac zbožnosťou zhromažďovali a ochraňovali popol tých hrdinov, ktorí sa dobre zaslúžili o štát. Lebo viete, že kamene popísané chválami, pomníky postavené vekmi ich nikdy nezvečnili v pamäti tak, aby z nej nevymizli.

Tieto pocty sa prejavili náhrobkami, preto sa pýtam, akáže úcta bola povinná pre knihy a nesmrteľné spisy, v ktorých tí žijú, tí učia, tí dnes prospievajú, ktorí keď v oslabení tela a spojivách kostí vytrpeli žalostnú porážku spoločnej smrti, zanechali najpravdivejší obraz života v plodoch výrečného pera, ktoré po nich zostali. Snáď tu, pri zakladaní knižníc, zbožnosť múdrejšie vynikla ako pri stavaní náhrobkov, keď tie len zachovávajú smutné pozostatky pohrebných vatier. Knižnice sú však počas skonu neprestajnými strážcami najvernejšieho života autorov a zadržávajú osvietené duše unikajúce z tiel medzi svojimi priehradkami.

Vôbec by totiž nestačilo, aby bola bdením pera zachovaná učenosť, a to dokonca chcejúca sa vytratiť zo sveta, ak by neexistovali strážcovia spisov vzdelancov podporovaní pre potomkov, a tiež aby boli ako knihy sveta, tak aj pre knihy veľmi nevyhnutné knižnice, aby buď bez kníh nezanikli knižnice, ktoré spoznali pre seba vzdelaní a tí smrteľní, alebo bez knižníc

ISBN 978-80-568-0485-8

9 788056 804858